NEMZETI NŐNEVELÉS.

XIII. ÉVFOLYAM. MÁRCZIUS 1892. III. FÜZET.

A BOLDOGSÁGRÓL.*

«Boldogságra születtünk, nélküle halunk meg», miért van ez? «árnyékát űzve előle futunk.»

Mi a boldogság? üres szó csupán? melyet az emberi nyelv már évezredek előtt megfelelő fogalom nélkül csupán a légből kapva alkotott? Lehetséges volna-e ez? De hát hol van a boldogság? hol vannak? milyenek a boldog emberek? Hogy *van*, hogy *kell* boldogságnak lenni, azt bizonyítja a századok óta fennálló emberiség, mely e fogalmat minden nyelven kifejezni törekedett, s magát a boldogságot elérni vágyva, azt úgy szólván életczélúl tűzte ki.

* Sokan fognak emlékezni olvasóink közül arra, hogy e czikk irója, Fodor Janka, a tanítónők otthonában élő vak tanítónő. A magyar irodalomban tudtunkkal a legelső eset ez, hogy egy teljesen vak nő irodalommal foglalkozik. Fodor Jankának egyik legelső kisérlete ez. Eddig összesen két más dolgozata jelent meg nyomtatásban, egyik a «Népnevelők Lapjá»-ban, egy, a tanítónők otthonában élő nő multjáról szól, természetesen költői szabadságokkal; a másik a «Divatsalon»-ban a szeretetről, mint a szellemi élet napjáról. Nem érdektelen megjegyeznünk, hogy a vak írónő tárgyainak megválasztásában bizonyos fokig saját lelki életét festi; világtalan, keresi a napfényt s a szeretetben és boldogságban találja fel. S biztosíthatjuk olvasóinkat, hogy midőn a MD. egyesület tanítónői szakosztályának febr. 19-én tartott ülésén Berta Ilona tagtársunk a jelen dolgozatot felolvasta, a tanítónőképző intézet nagy termét zsúfolásig megtöltött hallgatóság megilletődve gondolt a távollevő vak írónőre is s utólag nem egy hallgató jegyezte meg, mily hévvel és igaz meggyőződéssel hirdette az a sorsüldözött nő a boldogság valódiságát, melyet sok szerencsésebb egyén oly könyedén von kétségbe.

Többen győződtünk meg arról, a mit most alkalomadtán folyóiratunk olvasóinak is elmondunk, hogy a vak tanítónő még jelen szomorú helyzetében is csakugyan boldognak mondható. Ritka szellemi tehetségei mellett megőrizte kedély nyugalmát és szeretetreméltó jellemvonásait. Hat éve mult, hogy végkép elvesztette szemevilágát (kötelességérzetének áldo-

Maga Kölcsey is fennt idézett szavaiban megtestesíti a boldogságot, melynek, mint mondja: «árnyékát űzzük s előle futunk.» — De hát nem mond-e tagadhatatlan valót a költő? nem a boldogság árnyéka-e, mit egész életen át a való boldogság helyett vakon kergetünk?

Van, kell lenni boldogságnak, hisz nélküle nem volna tökéletes az alkotás, és Isten, a ki tökéletes, nem alkothatott oly tökéletlen világot, mely ki nem egészíthető; s ha nem adta meg minden egyedének a boldogságot, az csak azért történt, hogy a kutató szellem azt folyton keresve, e munka által megnemesedve, végre meglelhesse azt.

zata lett, mert gyalog indult Kőbányára iskolába oly rettenetes időben, midőn a lóvasut sem volt képes közlekedni) s ezzel együtt más súlyos szenvedések is érték; de mindaz csak pillanatig csüggesztette el, jó szíve és eszményi lelkesedése megmaradt s saját baja háttérbe szorul, mert többet gondol mások bajaival és a közügyekkel. Kedélyének ezen nagy lelki erejéhez járul szeretetreméltó egyéniségének varázsa is. Ama ritka lények közé tartozik, kikkel szemben egyetlen közelismerőse sem lehet közönyös s a kiket nemcsak szánalomból szeretnek. Azt hiszszük, nem követünk el indiscretiot, ha e helyen névszerint megemlítjük egyik hódítását, mely nemcsak mindkét félre megtisztelő, de valóban költő tollára érdemes tény. Fizély Julia, ujvidéki polgári iskolai tanítónő, 1890 nyarán a tanítónők otthonában tartózkodva, megismerkedett Fodor Jankával s azóta közte és vak leány között, ki őt sohasem láthatta, benső barátság támadt. Fizély minden lehető alkalmat megragad, hogy bár csak egy pár napot tölthessen Budapesten barátnőjével, kit ilyenkor minden kigondolható módon szórakoztat. A vakok intézetéből ő szerzett számára iróeszközöket, szórakoztató tárgyakat, sőt még külföldről is hozatott nagy áldozatokkal számára kipontozott könyveket. De még ezzel nem elégszik meg. Fodor számos kéziratát, melyeket magános óráiban természetesen alig olvashatólag fogalmaz, a leggondosabban másolgatja le s Ujvidékről sűrűn ír hozzá gombostűvel készített leveleket, pedig egynek-egynek megírására 10—20 óráig tartó fáradságos munkát igényel.

Szükségesnek tartottuk elmondoni mindezeket, midőn Fodor első dolgozatát olvasóinknak bemutatjuk. Igen természetes, hogy egy vak leány munkálatai (bármily eszes és képzett nő is az különben) reformalkotó jelentőséggel alig bírhatnak, de mindenkor érdekes episod marad a magyar nőnevelés történetében az a tény, hogy az első vak írónő tanítónő volt s irodalmi működése összeköttetésben áll a Mária Dorothea egyesület tevékenységével, mely a művelt magyar tanítónők közül annyi sokat buzdít közös munkára és önképzésre. Szerk.

Mielőtt a boldogság árnyékát üznők, keressük mi az?

«Virágos réten, szép derült alkonyon, látunk egy fürge gyermeket. Arcza derült, ajka, szeme mosolygó, s íme kis pillangó száll elébe. Vágy ébred keblében, s öntudatlanúl fut a kis rovar után.

Meg van! nézzük a boldogságtól sugárzó arczot, ha csakugyan rabbá lett a kis lepe; s mily csalódás, ha elszállt, s csak üres árnyék volt, mit a gyermek elfogni vélt.

A szőkefürtű Irénke négy évre terjedő életének vidám, derült napjait a kis család szűk körében, édes anyja mellett élte le. Nem tudta, mi a nagy világ, nem terjedhettek messze vágyai. Egy kis virág, egy parányi játékszer mindenkor elég okot szolgáltatott neki, hogy ismét és ismét boldog legyen.

Hát még midőn piczi szivének vágyai új irányt vőnek! A husvét közelgett. — Mint a legtöbb gyermek, úgy ő is hallott a piczi nyulacskáról, mely piros tojással ajándékozza meg ez alkalommal a jó gyermeket. A ki látta, úgy láthatta volna a vidám derűt e gyermekarczon, melylyel a szép ünnep előestéjén szénából kicsi fészket helyezett az ajtó elé, hogy abba más nap reggelig a nyulacska az ő számára is elhozza a piros tojásokat! Ott a mosolygó arczon, ott volt leírva a vágy, a remény egy nagy kérdésben: «vajjon eljön-e?»

S midőn más nap a kis fészket tojásokkal telve, s benne egy kis nyulacskát is talált, arczán, tekintetén félreismerhetetlenül látszott a boldogság, mely egész lényét áthatá. — Boldog gyermek, kit a kis kör, melyben élt, ily mérsékelt vágyakra szoktatott! Ott a családi szűk körben, ott kellene megvetni a boldogság alapját! Mily téves vélemény, midőn a szülék azt hiszik, hogy minél több, s minél drágább játékszerrel ajándékozzák meg gyermekeiket, annál inkább boldoggá teszik őket. Mily téves felfogás! Mennyivel inkább megvethetnék a boldogság alapját, ha sokkal szerényebb igényekre szoktatnák a csekélységek által is boldogítható zsenge gyermekszívet.

Azt mondjuk: a gyermek boldog; mi teszi boldoggá? Az, hogy vágya a valóság szűk körén belül lévén, hamar kielégítést talál. A boldogság kulcsa kezünkben van: *fékezzük a vágyakat!*

Egy fiucskát ismertem, ki egy kissé nehezen tanult. Már csüggedés szállt lelkére, midőn vasszorgalmának eredményekép sikerült neki nálánál jobb észtehetséggel biró társait túlhaladva, azokéhoz hasonló osztályzatot nyerni. — A fiú boldog vala, mert vágyát végre elérheté, s a kifejezés, melyet arcza öltött, midőn elért sikereinek bizonyítékát szüleinek átadá, tanusította, hogy a fiú tudja, érzi, mi a boldogság! «A boldogság valami kitűzött czélnak elérése.»

Im ismét egy kulcs a boldogsághoz. *Keressünk nemes, szép s nagy czélokat, haladjunk tántoríthatatlanúl a kitűzött czél felé, azt elérve, meg kell lelnünk a boldogságot!*

Csak arról nem szabad megfeledkeznünk, hogy kísérőül okvetetlenül szükségünk van a megadásra, mert ez leend bátorítónk akkor, ha törekvésünk itt vagy ott váratlan akadályokba ütközik. Nem szabad hinnünk, hogy czélunk mindig gát nélkül elérhető. Kitartásra és türelemre van szükségünk, s ha mindennek daczára a czél elérhetetlennek látszik, csüggedetlenül kell a megadás zászlaját felvonni, de csak egy időre, hogy azután megujúlt erővel küzdhessünk a kitűzött czélért.

Ne mondja senki, hogy a boldogságot nem éldelé. Lehetetlen, hogy a legkomorabb kedélyű ember életében is ne lett volna pillanat, melyben egy — tán rejtett, eltitkolt vágy beteljesülése kedves érzetet ne költött volna fel lelkében. A boldogság érzete olyan életünkben, mint a melegség, mely a földön szétárad, s jótékony hatása alatt új élet virúl. A boldogság épen nem ritka virág; a szeretet melegítő napsugarai nyomán minden talajon megterem, csak ápolni kell, hogy a gyenge növényke erős fává fejlődhessék. Ne fussunk a muló árnyék után; ragadjuk meg a valót; hisz Isten, sorsunk, a végzet, vagy bárminek nevezzük azt a legfelsőbb hatalmas valót, ki létünk kútfeje, s kinek kezéből sorsunk ered, — igen ő adott kezünkbe lobogó fáklyát, «az észt», melynek világánál megkülönböztethetjük az árnyékot és valót. — Csak a dőre fut hiú árny után. Ám, ha boldogság helyett sivár üresség mit futva markolánk, ki a hibás? A balga «én», azt hiszem senki más.

Ha lelkünk minden vágyát, mielőtt az nagygyá fejlődik, sza-

bályozni, mérsékelni tudjuk, könnyebben leljük meg a boldogságot.

Minden vágy, mint a piczi magból fejlődő növény, csirájában még kicsiny, s ha az ész fáklyájával megvilágítva életrevalóságot nem igér, mint a piczi növény, könnyen elfojtható. De, ha idő folytán, s a kedvező behatások alatt nagygyá fejlődött, — mint a fa, — mennyi fejszecsapás, mily óriási munka kell kidöntésére.

Im itt az útmutatás: «*győzze le eszünk a hiú vágyakat még csirájukban, s ment marad a sikertelenség fájó érzetétől*».

Mi a boldogság? A test és lélek egyensúlyának kéjes érzete. Ugyanis a boldogsághoz okvetetlenül szükséges, hogy a test épségben legyen, mert a legcsekélyebb egészséghiány zavarólag hat a testi szervezetre; — ez, a kedvetlen érzetek által leköti a figyelmet, s nem merülhet a lélek a boldogság érzetébe. — Még inkább nem jő létre a boldogság érzete, ha a lélek állapotában nincs meg a kellő egyensúly. Ha boldogságra törekszünk, legfőbb teendőnk legyen a lélek egyensúlyának megállapítása, s ha már sikerült, annak fenntartása.

Olyan az emberi kedély, mint az egyenlőkaru emeltyű, mely csak gyengén van megtámasztva.

Központja a biztos támpont, mely körül bizonytalanúl lebeg, de egyensúlyát még is megtartja, hacsak valamely rendellenes áram eredeti helyzetéből ki nem zökkenti. — De, mint az emeltyű egyensúlya elvész, ha bármely oldalon kelleténél alább vagy feljebb billen, úgy veszti életünk is az egyensúlyt s ebben a boldogságot, akár a szerencse, akár a balsors hatása alatt lelki erőnk a biztos támpontot meg nem tartja.

A boldogság tehát az egyensúly, vagy, mint fenntebb láttuk, a vágyak beteljesülése. — De hisz e kettő csak egy, mert nincs egyensúlyban a kedély, melynek betöltetlen vágya van. Ha tehát boldogok akarunk lenni, mindenelőtt *mérsékeljük vágyainkat. Kedélyünk felett adjuk az uralmat az észnek, s ennek hatalmát mérsékeljük a szív jogaival.*

Sem az idealizmus, sem a realizmus nem vezethet boldogságra soha, mert magában véve mindegyik túlzás, s csak a kettőnek

helyes egyensúlyba hozása alkothat valóban szép életet. Jól mondja Kölcsey: «Boldogságra születtünk», — de a nevelés van hivatva arról gondoskodni, hogy ne nélküle haljunk meg. Tanítsuk az ifjú nemzedéket megadásra, tanítsuk arra, hogy lássa, tudja a valót, a jót, s ne kergesse az üres árnyékot.

«Nézd a világot: annyi milliója,
S köztük valódi boldog oly kevés,
Ábrándozás az élet megrontója,
Mely kancsalul, festett egekbe néz.»

Nem azt olvashatjuk-e e gyönyörű költemény sorai között, hogy ábrándjaink tengerén ringatódzva, a festett egekben, azaz a valóság helyett a képzelem világában, a festett egekben, melyek csak külső jelezői a valóságnak, tehát lényegileg csupán üres képek, ott keressük a boldogságot. Ne az ábrándok után fussunk, hiszen ezek csak árnyékai a valóságnak, s hiába űzzük őket, mert hiszen míg az árnyékot űzzük, elszalasztjuk a valót. Bizony ábrándozás az élet megrontója; első pillanatban úgy tetszik ugyan, mintha ép az ábrándképek megvalósulása lenne a boldogság, — de ez csalkép csupán; nem való boldogság, csak árnyéka annak.

Egészen más alapokon kellene nyugodnia a világrendnek, ha az általunk vélt ábrándképek alkothatnák meg a valódi boldogságot. S hol van a vakmerő, ki állítni merné, hogy világrendünk alkotása nem tökéletes?! Sajnos, de corrumpált századunk megszülé ezt is. A tizenkilenczedik század vakmerő gyermeke megrója az istenség intézkedését, helytelennek nyilvánítja a világrendet, s ezen sugallat behatása alatt eldobja magától az életet, öngyilkossá lesz.

Igen, «ábrándozás az élet megrontója», jól mondja a nagy költő, mert hiszen ép az ábrándra hajló kedély nem lelhet boldogságot soha.

Egy jeles államférfiú haláláról értesülék; öngyilkos volt. Boldogtalansága üzé a halálba; elment külföldre meghalni; talán itthon nem lett volna ereje a végzetes fegyver elsütésére?!

Mi volt ezen öngyilkosság? Vannak, kik gyávaságnak mond-

ják; gyávaságnak a sorssal szemben; mások hőstettnek nevezik talán s bámulatuk tárgyává teszik a szerencsétlent.

Én azt mondom: «sem gyávaság, sem hőstett, csak a korszellem hatása.»

Még egy harmadik eset is állhat fenn «elmezavar», s a fennt-említett esetben ezt tartom legvalószínübbnek, de itt is a korszellem vállaira helyezem a legnagyobb felelősséget, mert helyesebb életrendi viszonyok között nem hihetem, hogy oly sok esetben előfordulna az elmezavar, mint erre korunk oly nagy számmal példákat mutat.

Minden emberi lény mintegy veleszületett tudatával bir annak, hogy «boldogságra születtünk», s minden törekvése ezen czél elérésében összpontosul, s mégis — oh mily kevés azok száma, kik elmondhatják, azaz, kik elmerik mondani, hogy élvezték a boldogságot.

Pedig mennyivel szebb volna a földi lét, ha ösvényein boldogságtól sugárzó szemek, s üdvre nyíló ajkakkal találkozhatnánk.

A nevelés van hivatva megnyitni ama kapukat, melyeken át egy jobb kor világába léphet az emberiség. Ma már nem a tudás eszközeit kell megsokszorozni, hanem arra kell törekedni, hogy megtanulja az egyén azt, a mit át tud érezni. A tudás csak egy szép, de sivár világot tárhat elénk, csupán az érzelem adhat bele jótékony meleget. «Oh tanítsuk érezni az ifjúságot!»

A gyermek, kit szeretet csatol anyjához, nem fogja önkezével kioltani saját életét. A férfi, kit hazája iránt lelkesült szeretet hevít, még — ha tűrhetetlennek találná is szenvedéseit, tudna tűrni egy jobb kor reményében, nem a saját, de a honfitársak, az utókor, a haza érdekében. Nem tagadhatom, hogy fájó érzés fog el, midőn komoly meggondolásom ama biztos tudásra vezet, hogy korunk öngyilkossági mániájának legfőbb rugója az «önösség». Vagy nem vádolhatjuk-e jogosan önösséggel azt, ki, tekintet nélkül környezetére s az utókorra, elveti magától az életet, mert belefárad a küzdelembe, vagy, mert elcsüggedve, a talán csak vélt sikertelenség fölött, el sem kezdé a küzdelmeket.

A kis hitű — mily balgaság — halálba menekül sorsa elől.

De vajjon mi biztosítja arról, hogy nincs egy túlvilági élet, hol az itt ellökött terhet kettőztetett súlylyal kell tovább czipelnie? Szinte látom a szánakozás mosolyát olyanok arczán, kik elbizakodottságukban, tudásuk oly magas fokát érzik, hogy sem vallásra, sem értelmi okoskodásra szorulni nem vélnek, hanem azon álmeggyőződéssel ámítják magukat, hogy «a halál után kétségtelen a megsemmisülés». Oh, mint sajnálom e szánakozó mosolyt mutató vagy tán elrejtő egyéneket, ők leghamarább készek lesznek elviselhetetlennek találván az életet, öngyilkossághoz fordulni szabadulásért.

«Boldog, kinek szilárd lelket ada az ég, kinek oly szív jutott, mely önerejének érzetével, független állhat e világon. A fát, mely magányosan áll, könnyebben megdönti a vész, de ő szabadon fejlődhetett, ágait nem gátolá semmi növésében, sudara szétterjedett, csúcsa felnőtt, mit a mag csírájában horda, az teljesült; s boldog, ki mint az ág, csak egy nagyobb egész részének érzi magát, ki a földdel összeköttetésben nincs, mint a tő által, melyen felnőtt; ki belőle szívja erejét, ki véle dől s véle virágzik, egy része zöldjének, egy része a nagy árnyéknak, mely körülötte sötétlik; boldogtalan csak az, kit vágyai természetes körétől elkülönöznek, s kit gyengesége függetlennek lenni nem enged.» Eötvös S.

Halhatatlan költőnk eme szép szavai tisztán utalnak arra, hogy a boldogság korántsem elérhetetlen röpke árnyék, hanem nagyon is felelhető valóság, mely még az egyéniséghez is alkalmazkodik, mert az önálló egyéniség megleli boldogságát önmagában, s a tudatban, hogy körének üdve belőle árad. A gyengébb lelkület boldog a függő helyzetben, melyet elfoglal, csak kit gyengesége függetlennek lenni nem enged, az boldogtalan.

Hogy ne lenne a nevelés legszentebb kötelessége a lélek függetlenségét kivívni, s hogy lehetne független a lélek, ha nem birna tiszta tudatával a lét feladatának? Ha a lét feladata tisztán áll előttünk, törekvéseink csak a nemesre, jóra irányúlnak, s lelkünk nem leledzik a dőre vágyban, nem létező ábrándképek után, megleli a boldogságot a való életben. Ha az emberiség irányadója *a szeretet lesz*, akkor eljő a boldogság kora.

Ha a boldogságot az önállóságban látjuk is, korántsem sza-

bad hinnünk, hogy tán az nevezhető boldognak, ki embertársaitól elkülönítve magát, a társadalmat nélkülözni törekszik. Ellenkezőleg, az ily elkülönítés sivár boldogtalanságra vezet. Bár mily szenvedés érjen bennünket, ha tán a fájdalom első hatása alatt magányra vágyik is lelkünk, a sajgó érzelmet leginkább enyhíti a részvét, melyet a hozzánk hajló baráti kebel tanusít.

A szabad fejlődés boldogsággal árasztja el az emberi lélek egész valóját, de boldogságát mégis csak a társas élet körén belül találhatja meg. Első tekintetre úgy tetszik, mintha a korlátlan szabadság féktelensége adná meg a boldogságot, de a látszat itt is, mint legtöbb esetben csal, nem a féktelen szabadság az, mi boldogít, hanem a helyes korlátok közt tartott józan akarat, mely a jóra tör, s biztos irányt követvén, azt el is éri.

Így akár önállóan követi az egyén helyes meggyőződésének biztos útját, akár odaadással függvén egy jónak ismert példányképen, s ehez ragaszkodik tántoríthatatlanúl, boldogulnia kell.

Van, kell lenni boldogságnak, azt susogja az alkonyi, mint a hajnalszellő, azt sugározza a nap, azt mosolyogja a holdas éjszaka! De miért nem találjuk meg? Mert nem tudjuk, hol keresni. A szív mély tengere rejti e gyöngyöt, s minden fáradhatatlan kutató sikert arat, ha keresése a szeretet árjaira irányul. A szeretet adja kezünkbe a boldogság fonalát, legyen az testvéri, rokoni vagy baráti vonzalom, mindegy! Ha nem rajongó vak érzemény, melyet szivünkben ápolunk, ha megtartjuk az egyensúlyt itt is, mint mindenütt, boldogok leszünk! Mily kielégítő, mily kéjes, kedves érzet árad el egész valónkon, midőn keblünk összes kincsét egy, a magunkéhoz hasonló szeretett, kebelnek adjuk át! Nem a legboldogítóbb érzet-e szeretni és szerettetni? A szeretet nem kér, nem követel mást, csak érezni ama gyenge rezgést, mely a lélek belsejében keltett hasonló érzelemnek megfelel. Ha a szeretet elég magas fokra képes emelni az egymásért dobogó keblek érzetét, hogy, e mély érzelemtől áthatva, az minden földin, anyagin fölülemelkedik, akkor az érdek, mely a földi salakhoz köt, háttérben marad, s a lélek egy eszményi világ boldogító légkörében élvezi: mi az üdv, mi a boldogság!?

Minél előbbre halad korunk; minél inkább eljutunk a tökéletesbülés magasabb fokaira, annál inkább képes lesz szellemünk a boldogítót felfedezni, s megragadni.

Életczélunk a boldogság lévén, főfeladatúl álljon előttünk *vágyaink mérséklése, kitartás a küzdelemben, a szellem és az anyag egyensúlyának fenntartása, s e czélból az önösség leküzdése, minek nyomán uralomra jut a tiszta, nemes szeretet, azaz a boldogság!*

Budapest. Fodor Janka.

SZÉP ISKOLA.

Nős és szegény ember vagyok s mint ilyen, nagy ellensége minden luxusnak. Hanem a szépet igazán szeretem. És ki volna ebben ellenlábasom? Hiszen a szép szeretete annyi és oly édes örömöt nyujt! A szép kedves hullámzásra készti, a megszokottságból kiemeli szellememet; megragadja kedélyemet vagy azért, mert megtestesült eszményem, vagy azért, mert az eszmény magasabb fokára emel. Nagy hatalom a szép; bilincsekbe veri az önzést s az örömet közössé téve, egygyé forraszt emberrel, természettel és istennel egyiránt; fölszabadítja a szellemet, hadd menjen keresni és ismerni az eszményt; urrá tesz akaratunk és tetteink fölött csak azért, hogy egész valónkkal a szépet szolgáljuk.

Miért vitatkoznánk azon, lehetnénk-e a szép szeretete nélkül is erényesek? Elég tudnunk, hogy az az önzést korlátozva, a szellemet fölszabadítva, a kedélyt örömre hangolva s az egész embert a másért (a szépért, embertársainkért) önuralomra képesítve: az erénynek föltétlenül nélkülözhetetlen alapjait teremti meg.

Az is bizonyos, hogy nincs ember, ki a szépet nem szeretné. És ez érthető, hiszen életünkben úgyszólván mindig ki vagyunk téve a szép és nem szép hatásainak; az előbbiek mindenkor ép oly vonzók, mint a mennyire visszataszítók ezek. De hogy mit tartunk szépnek s mily fokban élvezzük ennek hatását: az jórészt a műveltségtől és egyéniségtől függ. Ugyanaz némelyek előtt már szép, mások előtt még nem az; egyiknek szép, másiknak nem; egyikre s önmagamra is egyszer mély, másra és máskor csak felületes hatást gyakorol.

Ott vagyunk az iskolában. Hányféle ízlés nyilvánul ott s mily különböző kifejezésekre talál! A ki otthon szebb tárgyakat lát, szebb dalokat hall, mint az iskolában, annak nem szép itt semmi;

a ki édes anyja iránt feltünően vonzódik, annak az édes anyja legkedvesebb holmija, dala a legszebb; a ki otthon szemlélhette a szép keltette igaz örömöket s ennek nemesebb külső nyilvánulásait, annak szeme, arcza jobban sugárzik, kedélye mélyebben megindul minden szép szemlélésénél s az nem fogja tetszését visszataszító hangokban, mozdulatokban nyilvánítani soha. Míg a müveletlen szülők gyermekei s azok, kik mindent megkapnak, a mit szemök-szájok kiván, a szép képet elkérik vagy elcsenik: addig mások eltelnek nézésével, gyönyörködnek, de hozzá nem nyulnának s eszök ágába sem jut a kép megszerzése. Míg némelyik gyermek a szépet észre nem veszi s egyszeri megnézésre sem érdemesíti: a másik rögtön meglátja azt és gyakorta gyönyörködik benne. De egy tény általános s ez az, hogy a fölismert szépet minden gyermek szereti. Sajátságos körzés van itt: a gyermek a szépért, mely közvetítésünkkel hatott reá, megszeret bennünket, míg másrészt szavainkba, tetteinkbe vetett erős hitével s bennünket átölelő szeretetével érettünk, mintegy parancsunkra ismeri és szereti meg a szépet. A hozzánk vonzódó, ajkainkon, mozdulatainkon csüngő, felsőségünknek meghajoló gyermek csaknem úgy suggerálható, mint a hypnotizált egyén. Mondjuk a gyermeknek valamire, hogy szép s örüljünk e szépnek: ő is egyetért s együtt érez velünk.

Nagyon rossz nevelők volnánk, ha a gyermek szeretetét a szép révén is kinyerni nem igyekeznénk, mikor e szeretet nevelésünknek leghatalmasabb alapja; nagyon rossz nevelők volnánk, ha a szépet s az általa nyujtott örömöt nem szemléltetnők, meg nem ismertetnők és nem éreztetnők gyermekeinkkel, mikor tudjuk, hogy a szép nemcsak boldogit, de javit és emel is.

Be kell vallanunk, hogy e tekintetben még igen sokszor csakugyan rossz nevelők vagyunk; rosszak részint saját hibánkból, részint iskolafentartóink izléstelensége, szegénysége vagy nemtörődése következtében.

Szép iskola! Milyen fehér holló ez!

Az a fő, hogy legyen iskola, legyen olyan, a milyen. Van is; termete alacsony, ablakai kicsinyek, ajtója valamelyik ólról került le, környezete és külseje elhanyagolt s belsejével együtt rendetlen,

piszkos; nemcsak bemeszelve nincs úgy, hogy kopott vagy barna ne volna, de még kisöpörve, leporozva sincs annyira, hogy igazán tisztának volna mondható. És fölszerelése? Ki nézné a padok szépségét, az iskolai butorok csínját; ki ütköznék meg az idétlen kályhán, a mindenfélével teleaggatott falon, a leütött szegleten, a tintás, sáros padlón vagy a gidres-gödrös földelt szoba-aljon? Ha a fal be van firkálva, a pad össze van karczolva, hadd legyen; hogy pedig a fal szép ne maradhasson, körül rakjuk fogassal és ruhával s kitarkázzuk nehány kihúzott szög helyével.

Pedig milyen jó volna a szép iskola. A szép iskola, mely után haladhatna a község nagyja s hova örömmel, áhítattal lépne a apróság. Hát biz' ez egyhamar nem lesz. A szép pénzbe kerül s iskolafentartóink közt még az állam sem ad arra semmit, hogy főkép a falusi iskolák szépek legyenek. De nem tagadható, hogy az ujabban épült iskolák szépség dolgában is felülmulják régibb társaikat. Ámde az nem mindig tény, hogy a szép szeretetében az ujabb tanítók felülmulnák öregebb kartársaikat. Meglátszik ez kicsiségekből is, sőt itt látszik meg leginkább; noha égetően szükséges, hogy ha már iskolafentartóink nem áldozhatnak a szépért, legalább mi: tanítók kövessünk el iskoláink szépíthetése érdekében minden lehetőt. Ha nagyban nem, legalább kicsiségekben tegyük széppé iskolánkat. Például:

Kerítsük el az iskola udvarától a gazdasági udvart; s az iskola telkét ha mással nem, élő sövénynyel kerítsük be.

Legyen az udvaron fa, az iskola-épület mellett pedig szalagként ültessünk virágot.

Ne türjünk mocskot, pókhálót, port sehol; lábtörlő legyen minden ajtó előtt. A ruhafogasok az előszobában álljanak.

Ha a gyermek ír, a pad papirral legyen fedve.

A falra csak pár csinos, lehetőleg történelmi képet függesszünk.

Tegyünk minden gyermeket mindennap a kerítés, a fal, az egész iskola tisztaságának őrévé, védőjévé.

Az iskolai butorok rendezésénél a szépségre is ügyeljünk.

De hát ki sorolhatná el mindazt, a mi pénzbe alig kerül s a

mi által a tanító iskoláját szépítheti. Százszor meg százszor elsorolt teendők azok úgy is; fájdalom azonban, mégis ritkán látjuk teljesítve. Hány csinos iskolaépület van, melynek belsejéből és környékéről a szépség elutazott; hány ósdi iskolaépület van, melyet a gondos kéz, a jó érzék lehetőleg széppé, kedvessé varázsolt? Ha az utóbbi kevesebb az előbbinél, annak nagy oka a tanító. Valljuk meg őszintén, némelyikünk magánórára, találkára, vendégségbe siet s nem vesz észre a csunya iskolából egyebet az iskolánál; másikunk magas filozofiával, politikával, talán regénynyel s ki tudja micsoda — különben sokra becsülendő — szellemi munkálkodással van elfoglalva s olyan kicsiségeket, hogy a pad, fal, kerítés be van firkálva, hogy egyik-másik taneszköz poros, a padló piszkos, a gyermek mosdatlan, bizony meg se lát. Vagyunk olyanok is, kiknek a szép-érzékből nagyon kevés jutott; kiknek a félszeg mozdulat, a ferdén álló butor, a rosszul elhelyezett könyv, a mocskos irka, a befirkált fal, a sáros padló stb. stb., egyáltalában nem sérti szemét s kiknek az a szép éneklés, mit a gyermek-sereg nem énekel, de — mondjuk ki — ordít. Igen, a falu, hol az általános ízlés a mienk alatt áll, minket is könnyen magához húz le, különösen akkor, ha bennünk rokon lélekre talál. Hiszen még városon is odaszögezzük az ajtóra az órarendet, a helyett, hogy keretbe tennők és falhoz támasztjuk az éppen fölösleges nagy táblát, engedjük fakulni, pirulni a vaskályhát s szerteszét heverni a padlón a tüzre való fát. Talán csak azért, mert lusták vagyunk.

Csoda-e hát, ha a szép iskola fehér holló?

Ha csuf iskolát látok, haragszom az iskolafentartóra s tanítóra és sajnálom a gyermekeket, kik iskolába járnak és még sem válhatnak valódi művelt emberekké, de nem lehetnek jól nevelt gyermekekké sem. A honnan a szép hiányzik, nem találja otthonosan magát az igaz és hamar elillan, talán ott sem volt a jó. Elgondolom, milyen czélszerű volna az ilyen iskolákat teljes luxussal rendezni be addig, míg bennök, legalább merő félelemből, megszokják a szépet; azután fokonként szegényessé tennők; így talán megszokásból fentartanák bennök a szépet továbbra is.

És miért mondom én ezt éppen itt el, itt, hol leginkább nők olvassák? Hát csak azért, mert a nőknek kell bennünket, férfiakat a szép szeretetére nevelni. Neveljék arra anyák és leánytestvérek a fiut, hölgyek az ifjut és feleségek a férjeket. S hogy tehessék: a tanítónők kétszeres buzgósággal neveljenek a szép szeretetére; tegyék széppé legalább a leányiskolákat, hogy a jó példa aztán magával ragadja a többit is. Ha egyszer túlszárnyalnak, mi sem hagyjuk magunkat s széppé teszszük a fiuiskolákat is. . . Vajjon mikor? Egészségünket kezdjük már félteni; féltsük még jobban, így közelebb jutunk a széphez; ha aztán előtte vagyunk, akkor megszeretjük.

Losoncz. Ujfalussy Sándor.

A NEVETÉS.*

(Második közlemény.)

IV. A nevetés tulajdonságai.

Múzeumom termei körül tett sétánk alatt figyelmünket nemcsak a *nevettetőkre*, vagyis az okokra, hanem a *nevetőkre* is irányoztuk, kik között minden nem, minden kor és minden nemzet van képviselve és ezen alkalommal azon meggyőződést szerezhettük, hogy nemcsak a nevetés okai, hanem annak erőssége, minősége és fokai is különbözők.

Az egyik nevetőnek egész teste mozgásba jön, száját kitátja és homéri nevetéssel juttatja kifejezésre tetszését. Egy másik nevető fejét mozgatja, lélegzete majdnem eláll és szeme könnybe lábbad. Egy harmadik kezeit oldalára szorítja, mert az erős nevetésben izmai megfájdultak.

A magyar nyelvben a nevetés erősségének megjelölésére különféle kifejezés van, mint *nyihogni, vihogni, kaczagni, röhögni.*

Ha tovább folytatjuk, szemlénket, észre fogjuk venni, hogy az ember örömét és jó érzését sokkal szelidebb módon is kifejezheti. Itt egy anya, ki szép és egészséges csecsemője láttára örömében nevet és szelid mosolyával gyermekét is nevetésre fakasztja. Ott egy boldog atya, kinek kitünő fia a vizsgán általános feltünést kelt értelmes szavalatával. Az elégültség és az öröm mosolyt csal az apa arczára. Itt valaki egy élczlappal foglalkozik és mindjárt eltaláljuk hogy jól mulat, mert arczizmai megfelelő mozgásából láthatjuk vidám kedélyhangulatát. A szelid nevetésre a magyarnak megint külön kifejezése van mint *nevetgélni, mosolyogni, vigyorogni* stb.

* Az első közleményt lásd a megelőző füzetben. *Szerk.*

V. A nevetés feltételei.

Már fönt észleltük, hogy a nevetés, ennek módja és erőssége az ingerek mennyisége, a képzetek tartalmától, ezeknek elevenségétől és világosságától és az ezekkel kapcsolatos érzelmektől függ. Minthogy azonban a lelkiélet ezen tulajdonságai az örökléstől, az életkortól, a nemtől, a véralkattól, az egészségi állapottól s a műveltség fokától függenek, magától értetődik, hogy a nevetés módja és neme is a most említett tényezőktől függ.

Gyermekek, különösen az egészséges gyermekek, rendesen könnyen, gyorsan és erősen nevetnek. Már a 8—10 napos gyermek arcza is mosolygó, de a nevetés a gyermekeknél is különféleképen nyilvánul. Igy tapasztaljuk ezt, ha pl. egy játékos-bolt előtt megfigyelünk egy víg gyermekcsoportot, a kik nagy elragadtatással bámulják a czifra játékszereket. A játékok közül egy őszszakállú mikulás — nyirfaseprővel, csörgő lánczczal és sok édességgel megrakva — érdekli legjobban a kicsikéket. De mily különbözők a tetszés nyilatkozatok a kis műértők körében; az egyik *nagyot nevet*, a második *mosolyogva* kéri anyját, vegye meg neki, a harmadik hamis nevetéssel figyelmezteti nevelőjét a szép tárgyakra.

Mily csodaszerűen van szerkesztve az ember nevető gépezete, legjobban látjuk a fiatalságnál.

Egy *X.* nevű fiatal ember találkozik egy *Y.* nevű fiatal barátjával, a ki, a nélkül, hogy *X.* urat megismerné, egy könyvkereskedés csinos kirakatában szép kötésü könyvek czímeit elmélyedve olvassa. *X.* úr szintén a kirakathoz megy, barátja mellé áll; de oly módon megy tovább, hogy *Y.* úrba ütközik. Ez szörnyen felingerül e miatt és már kifejezést akar adni haragos érzelmeinek, midőn egyszerre megismeri *X.* urat, az ő jó barátját és a harag villámgyorsasággal átváltozik meglepő örömmé és hangos kaczagássá.

Az öreg ember vérkeringése gyengébb, az izmok szárazabbak és merevebbek, az idegek keményebbek, az eszmetársulás lassubb és ennek következtében az öreg ember hajlandósága a nevetésre kisebb, a nevetés kifejezése szelidebb. A *nők*, mivel sokkal érzéke-

nyebbek, ingerlékenyebb és finomabb idegzettel birnak, fogékonyabbak az öröm és fájdalom iránt, könnyebben sírnak és nevetnek.

A váczi utczában sétáló hölgyek között látunk gyakran egyet, ki találkozva ismerősével, ennek köszönését viszonozza. De mily nagy különbség van e visszaköszönések között? Egyszer nyájas mosolylyal, mert egészséges állapotban, jó kedélyben van, másodszor csak kényszerített nyájas arczczal, mert gyengélkedik és szeszélyes, harmadszor nagyon hidegen, minden mosoly nélkül, mert más előkelő hölgygyel sétál és az ő ismerőse véletlenül nagyon szegényes, régi ruhába van öltözködve. Negyedszer ismerőse találkozásakor megint mosolygó, örömtelt arczot mutat, mert őt díszes ruhában látja. *A mily különbözők a külső és belső okok, oly különböző a nevetés is.* A tudós Damascenus azt állítja, hogy minden véralkat sajátságos nevetése által ismerhető meg. A phlegmaticus a nevetés alkalmával a «haha», a cholericus «hehe», a sanguinicus «hoho» és a melancholicus «hihi» hangot hallat. Ha ezen állítás nem is felel meg egészen a valóságnak, azért annyit mégis mutat a tapasztalat, hogy a véralkat a nevetés módját befolyásolja. A vérmes véralkatú nagyon hajlandó a vidámsághoz és nagyon könnyen nevet, de ép oly gyorsan megy át a sírásra; helyesen mondja tehát a közmondás: «Ki örömest nevet, örömest sír».

A flegmatikus természetű embernél gyengébb gerjedékenységénél fogva gyengébb hajlamot találunk a nevetésre.

Társaságban, hol élcz élczet követ, gyakran találkozik valaki, a ki sokkal később nevet, mint a többi. Ezen egyén vagy nem oly ingerlékeny, mint a társaság többi tagja, vagy lassubb gondolkodási képessége következtében nem értette meg mindjárt az élczet.

A nevetés módja és erőssége az örökléstől, a neveléstől, a példától, a szokástól és a műveltségtől is függ.

Bridgman Laura, kinek életrajzát múlt évben volt szerencsém előadni ezen szakosztály egyik ülésében, élete második évében a vörheny következtében vak és siket lett s utánzás által semmi öröm kifejezést el nem tanulhatott, és ennek daczára ha tagnyelv

által kellemes hírt közöltek vele, nevetett, kezeit összecsapta, s arcza örömtől sugárzott.

Vannak családok, kiknek tagjai az által tünnek ki, hogy könnyen és erősen nevetnek.

Ezen képesség tehát örökölhető.

Durva emberek ordítással s lármával nyilvánítják indulataikat, nevetésük tehát igen hangos; örömükben ugrálnak, tapsolnak és toppantanak. A művelt ember ellenben mérsékelt nevetéssel, nyájas mosolylyal fejezi ki örömét. A hülyék egy nagy része nagyon gyakran nevet. Valahányszor jó ételt kap vagy őt édesgetik, ragyogó szineket lát, vagy zenét hall, öröme megélénkül, fogait csattogtatja, röhög vagy vigyorog. A közmondás is azt tartja: «ki magát hamar elneveti, nincs messze a bolondságtól».

VI. A nevetés lélektani törvényei.

Eddig bátorkodtam a nevetés tüneményeit leírni; ezen leírás alkalmával volt szerencsém a nevetés nemeit, fokait, indító-okait és tényezőit felsorolni.

Sok tényt halmoztunk fel, sok példát láttunk, ideje lesz tehát ezen tüneményekből és példákból *néhány pszichologiai törvényt* levezetni.

A nevetés mozgási tünemény, vagyis cselekvés.

E mozgás létrehozására elkerülhetetlenül szükséges: izom, ideg, agyvelő és lélek.

1. *Minél számosabb, vérdúsabb és gyakoroltabb az izom, annál gyorsabb a nevetés.*

Az *érzési* ideg a külső vagy belső ingert felfogja, vezeti és ebből származik az érzet, a képzet, melynek kiséretében származnak a kellemes vagy kellemetlen érzelmek. Ezen érzelmek a *mozgási idegre* hatnak és így jönnek létre érzelmeink, kedélyállapotunk különböző kifejezései.

A nevetés a kifejezési mozgásokhoz tartozik és eszközül használjuk arra, hogy saját lelki állapotunkat másokkal közöljük.

Más mozgásoknak más a határozott czéljuk; ha pl. egy pohár vízhez nyúlok, akkor az a czélom, hogy szomjuságomat csillapítsam; hogy más ember ezen kézmozgásból szándékomat, vágyamat ismerje, az mellékes. Ha nevetek, akkor a főokozat az, hogy hangulatom nyilatkozzék és mások lelki állapotomat ismerjék.

2. Az *arczvonások*, a *szem*, a *kéz* és a *végtagok* mozgásai, a reszketés, a sírás, a nevetés, az éneklés, az állatok hangja, az ember beszéde arra szolgálnak, hogy az érzetek, érzelmek, képzetek nyilvánosságra jöjjenek.

3. Valamint a villanyosság által keletkezik a villám s valamint a dörzsölés által származik a hő, ép úgy okozza a kellemes érzelem, az élczes képzet a nevetést, a mosolygást. A nevetés oly szavak nélküli nyelv, melyet kivétel nélkül minden ember megért és melylyel az emberek egyformán élnek.

4. Idegrendszerünk úgy van teremtve, hogy tevékenysége, működése ingerültebb kedélyállapot idején az idegpályák minden iránya felé kihat; ezért van, hogy a nevetés alkalmával nemcsak az *arczizmok* jönnek működésbe, hanem a légzési szervek, a szív, a véredények, a kezek, sőt a lábak is működnek.

5. Az arczizmok a halaknál majdnem egészen hiányoznak. A legtöbb emlősnél azonban már több arczizom fordul elő. A majmok arczizmai az emlősök között legjobban vannak kifejlődve, azért a majmok arczán a különféle érzelmek, mint félelem, ijedtség, meglepetés, öröm, fájdalom, sőt a nevetés is észrevehetők. Az arczjátékra (mimika) szolgáló izmok oly fokon kifejlődve, mint az embernél, az állatoknál nem fordulnak elő. Azért az ember arczvonásai leginkább alkalmasok a lelki felindulások, a különböző érzelmek kifejezésére.

Spencer az arczizmokról ezt mondja: «Miután az arczizmok kicsinyek, számosak és oly szervekkel vannak összekötve, melyek igen mozgékonyak, ennek folytán az arczizmok legjobban mutatják az érzetek nagyságát és a kedélyállapotot.»

Ha tekintetbe veszszük továbbá azt, hogy az arczidegeknek az útja legrövidebb az agyvelőhöz és hogy az arczideg vége nagyon sok sejtből áll, akkor nagyon természetesnek találjuk, hogy az

öröm és a fájdalom, a nevetés és a sírás leginkább az arczon jönnek kifejezésre.

6. Az idegek egészsége, a vér mennyisége és minősége és a vérkeringés szintén nagy befolyással bírnak a nevetésre. Vérszegény emberek kevésbbé hajlandók a derültségre.

Mind az, a mi a vérkeringést előmozdítja, jó hatást is gyakorol a kedélyállapotra.

Azért a jó ebéd után s mozgással összekötött társasjáték közt sokkal fogékonyabbak vagyunk a nevetséges iránt és sokkal hajlandóbbak a nevetésre.

7. *A nevetésnél nemcsak az érzékek és az érzetek, hanem a képzetek, a kedély, egyszóval a lélek is közreműködik.*

8. *Mind azon képzetek, melyek a furcsára, az ellentétre, az élczre, a váratlan és ártatlan ügyetlenre és képtelenre vonatkoznak, csiklandozzák a lelket, előidézik a nevetést.*

9. *Minél kellemesebb az érzéki inger, minél közvetlenebb a benyomás, minél rögtönzöttebben lép fel valamely komikus képzet, annál erősebb a nevetés;* azért a vígjáték olvasása alkalmával nem fogunk annyira nevetni, mint annak színházi előadása alkalmával, mert a közvetlen ingerek erősebben hatnak, mint az emlékezeti képek.

10. Ha két benyomás vagy két képzet, melyek mindegyike egy érzelmet idéz elő, melyek közt az utolsó érzelem lerombolja azt, a mit az első felépített, ha ily két képzet egymásba ütközik, ellentétüknél fogva származik a nevetés.

11. Ha kénytelenek vagyunk a nevetést elfojtani, akkor ajkainkat összeszorítjuk, szemeinket behunyjuk és iparkodunk gondolatmenetünknek komolyabb képzetek előidézése által más irányt adni.

12. Ha egy élczet gyakrabban hallottunk vagy egy vígjátékot többször láttunk, akkor a nevetési inger sokkal csekélyebb lesz, mert az ismétlés gyöngíti a nevetést, mely csak a kellemes meglepetés, a váratlanul bekövetkezett mozzanatok által jön létre.

13. *A fejlődés törvénye a nevetésnél is érvényesül.* Az alsó fokon csak az érzéki nevetés mutatkozik.

Menjünk pl. a gyermekszinházba, hol «Ali baba és a 40 rabló» című darabot előadják. Mit veszünk itt észre? Ott ül egy anya, ki három éves gyermekének örömöt akarván szerezni, a szinházba hozza.

De mennyire csalatkozik! gyermeke sír, kiabál, nem akar tovább a teremben maradni. Ő a színész mozdulatait nem érti még, fél tehát, hogy valóságban történnek a támadások. Ott ülnek hat éves gyermekek, kik nem sírnak ugyan, de nem is nevetnek, hanem bámulnak.

Csak kilencz évnél idősebb gyermekek értik az ilyen tréfákat és bohóságokat és nevetnek azokon, különösen ha a mellettük ülő felnőttek is nevetnek.

A felső fokon az *értelmi* nevetés észrevehető; de ehhez már bizonyos tapasztalat és gondolkodás szükséges.

Ha egy hét éves gyermekhez ezen tréfás kérdést intézzük: Egy asztalon hat gyertya ég, ezekből kettőt eloltunk, hány gyertya marad?

E kérdésre azt a feleletet kapjuk, hogy négy gyertya marad meg; ha a gyermeket arra figyelmeztetjük, hogy csak azon két gyertya marad meg, melyet eloltottunk, a többi négy pedig elég, úgy a hét éves gyermek ezen élczet még nem érti meg.

Műveletlen emberek csak kellemes érzéki meglepés, váratlan alakok és színek megpillantása alkalmával nevetnek; művelt emberek jó élcz, tréfás szójáték folytán nevetnek. A legfelsőbb fokon mutatkozik a humorisztikus nevetés; ez már felteszi, hogy az ember esze még érettebb és szíve nemesebb legyen.

Ducheune, a «physiologie des mouvement et des mécanisme de la physiognomie humaine» híres szerzője szerint a kifejezési mozgások oly adományok, melyeket a jó isten az embernek azért adott, hogy képes legyen minden kedélyállapotot bizonyos izom által kifejezni.

Darwin szerint minden emberi kifejezési mozgás, tehát a nevetés is — évezredeken át — állati mozgásból fejlődött. Az állatoknál a kifejezési mozgás czélja az önfentartás, a védelmezés volt, az embernél ezen előny eltünt és csak az ösztönszerű mozgás ma-

radt, mely a társadalmi élet s a sok ezer évi nevelés következtében a nyájas, víg, kaczér, kárörvendő, gúnyos, színlelt, komikus és humorisztikus mosolylyá és nevetéssé fejlődött.*

15. És miután a nevetés sokféle tényezőtől és az egyéniségtől függ, azért a «nevetséges» fogalma nagyon nehezen határozható meg.

A «nevetséges» viszonylagos fogalom. A mit az egyik nevetségesnek talál, azt a másik egész közömbösnek találhatja.

A nevetés rokonságban áll a bámulással és a csodálkozással. A magasztos eszme előidézi a bámulást, a furcsa, a nevetséges eszme a nevetést, de a magasztost a nevetségestől csak egy kis lépés választja el.

* Lásd: Darwin «The Expression of the Emotions in Man and Animalis». London, Murray 1872.

Lásd továbbá a «Természettudományi Közlöny» 1873. év májusi füzetben fent nevezett műből Felméri Lajos által közölt «A nevetés» czímű czikket, és végül I. Viktor Carus által németre fordított «Der Ausdruck der Gemüthsbewegungen bei dem Menschen und Thieren» czímű munkát.

Budapest. LÉDERER ÁBRAHÁM.

A FOGALMAZÁS TANITÁSÁRÓL.

Nem czélom a fogalmazás tanításáról új elméleteket felállítani. Czélom csak az, hogy a meglevő s előttünk, mint a tanítással foglalkozók előtt, ismeretes helyes elméleteknek a gyakorlatba való mennél teljesebb átvitelét ajánljam.

Különös, hogy nálunk manapság, bár a tanítói közvélemény hevesen tiltakozik a magyar nyelv tanításában, az alsó fokon való sok grammatizálás ellen: mégis iskoláink legnagyobb részében sokkal többet foglalkoznak a grammatikai elméletek tanításával, mint kellene, s természetesen a fogalmazás tanításának a rovására. Ez itéletemet, mint magától érthető, nem alapíthatom hazai összes iskoláink eljárásának megfigyelésére, hanem, s talán ez is elegendő alap a vizsgálódásra, iskolai magyar nyelvtanaink vagy nyelvkönyveink tanításmódjának áttekintésére.

Ezek áttekintéséből arra a következésre jutunk, hogy nálunk, különösen nép- és polgári iskoláinkról szólok, a magyar nyelv tanításának czéljául inkább a mondatok hibátlan *elemzését* tartják, mint a gondolatok összefüggő helyes kifejezését, a fogalmazást; hogy inkább elmélettudó grammatikusokat, mint helyesen beszélni s bizonyos ügyességgel fogalmazni tudó embereket akarnak nevelni.

Ennek oka az, mert a czélt összetévesztik az eszközökkel; vagyis: a czélt szem elől tévesztve, csak az eszközökre figyelnek s a tanítás alkalmával sokkal több eszközt szereztetnek be, mint a mennyi a czél elérésére szükséges. E tévedéstől és fölösleges munkától tehát egyedül csak a czélnak, *a helyes beszéd, helyes-írás és fogalmazás megtanítása czéljának* folytonosan szem előtt tartása mentheti meg a tanítót. Ha folytonosan ez a czél lebeg előttünk

a nyelv tanításában, akkor helyesen megválogathatjuk a grammatikai anyagot, másrészről megkapjuk a kulcsot a tanításban való kellő eljárás feltalálásához.

E czélt tartva szem előtt, a grammatikai tananyagból bátran kihagyható pl. a főnevek, melléknevek és igék részletező osztályozása; a ragok és képzők közül csak azok felé fordul a figyelem, melyek tárgyalása a helyes beszéd és különösen a helyesírás szempontjából múlhatatlanúl szükséges; elmarad a határozók és mellékmondatok *kimerítő* fejtegetése.

S e czél tudatában mennyire megváltoztatjuk a tanításbeli eljárást is! Minthogy a fogalmazás nem egyéb, mint *egy* dologról való gondolatinknak rendszeres egészszé *összefoglalása:* önként következik, hogy az e czélra törekvő nyelvtani oktatás mellőzi a különböző dolgokról való, tehát gondolati összefüggésben nem levő egyes mondatoknak használatát. A nyelv tényeinek megfigyeltetésénél nem indul tehát ki egyes külön álló mondatokból s még kevésbbé irat ilyeneket a tanulókkal a tanítási anyag begyakorlása végett. Elesnek azért az ilyes, a tanulónak annyi fejtörést okozó s eredményre még sem vezető feladatok: «Irjatok 10 olyan mondatot, melyben az alany főnév legyen.» «Alakítsatok 10 oly mondatot, melyben az alany és állítmány is főnév legyen.» «Irjatok 6 oly mondatot, melyben az alany tulajdonnév, az állítmány pedig főnév legyen.» (Belicza, Magyar Nyelvtani Kézikönyv a II. osztály számára, 29. lap.) S helyettök a tanítás kiinduló pontját képező s e czélra jól előkészített olvasmányból iratunk a begyakorlás végett mondatokat. A feladatok tehát amazok helyett így fognak hangzani: «Irjátok ki az olvasmányból azokat a mondatokat, melyekben az alany főnév, stb. S hogy a növendéknek ne csak elfogadó, hanem reprodukáló tehetségét is foglalkoztassuk, iratunk velök oly mondatokat is, melyeket ők maguk találnak ki; de ezeket nem össze-vissza akármely dologról írják, hanem egy dologról vagy személyről, s mindig feltett kérdésekre való feleletül. S ha ezek a kérdések előre jól meggondolva úgy vannak feltéve, hogy a rájok megadott, egyes mondatokba foglalt feleletek összefüggő egészszé kerekednek ki: akkor a tanuló a mondatok irásával már

egyszersmind fogalmazni is tanúl, s a tanító a grammatika tanítással, mint eszközzel, a fogalmazás tanítását mint czélt szolgálja. Mikor pl. az elemi iskola II. osztályában a tanítás odáig haladt, hogy a tanuló megismerte a mondatot, mondatalkotási s egyszersmind fogalmazási gyakorlatúl ily feladatot kaphat: «Irj mondatokat (megelőző magyarázat és szóbeli próba után) a *kutyáról* úgy, hogy felelj a következő kérdésekre: Miféle állat a kutya? Melyek testének fő részei? Milyen a feje? Milyen az orra? Mik vannak a láb-újjain? Milyen a farka? Mi födi a kutya testét? Egyenlő nagyok-e a kutyák? Mit eszik a kutya? Mi a haszna? stb.» S az ilyen feladatok megfejtése a mellett, hogy egyenesen a czélt szolgálja, még a növendékben a tanulási kedvet is fokozza könnyen megfejthetőségével s azzal, hogy a kis gyermek örvendve tapasztalja munkája eredményét, mikor látja, hogy feladatának kidolgozásával képes már valami egészet létre hozni.

Ha kiinduló pontunkhoz képest helytelennek és tisztán a grammatikai czélt szolgálónak ismertük fel a *minden dologról* össze-vissza való mondat-iratást: még helytelenebbnek s kizárólag grammatizálásnak kell minősítenünk azt az eljárást, mely *grammatikai szabályok megfogalmazását, grammatikai definicziók írását* adja fel a gyermekeknek kidolgozandó feladatúl. 8—10, sőt 12 éves gyermek is ilyen feladatok megoldására, melyek némelyike tanult embereknek is fejtörést okozhat, teljesen képtelen. S ilyen feladatok nagy számmal vannak több elterjedt használatú iskolai könyvünkben. Pl.: «Feleljetek írásban: mikor használunk pontot, vesszőt, kérdőjelet, kettőspontot, pontosvesszőt, egyenlőségjelt és megjegyzési jelt? (külön-külön feladatokban). (Belicza, IV. oszt.) Vagy: «Feleljetek írásban a következő kérdésekre: mi az egyszerű, mi az összetett és mi az összevont mondat? mi a jelentő-, fölszólító- és a kérdőmondat? mely írásjelt használunk a jelentő-, melyet a fölszólító- és melyet a kérdőmondat után? Minden felelet után irjatok egy-egy példát.» (U. o. V. oszt.) Vagy: «Feleljetek meg írásban a következő kérdésekre: Hányfélék a mondatok értelmökre nézve? Hányfélék a jelentő mondatok? Hányfélék a felszólító mondatok?» (Deme Károly

Magyar Nyelvtana, V. oszt.) Kérdem, mire szolgálnak az ilyen feladatok? Világos, hogy nem a fogalmazás tanítására, hanem a grammatikai elmélet begyakorlására. Az eszköz összetévesztve a czéllal! Az ilyen feladati kérdésekre vagy betanult szabályokkal felel a tanuló, s ez csak szabály-ismétlés, vagy legföljebb írásgyakorlat; vagy magától fogalmazná meg a feleleteket, úgyde erre nem lehet képes, s csak elkedvetlenedik a munkától. Az ilyes szabályokat tehát mondassuk el vele szóval, s ha írásfeladatot kap, legyen az másféle feladat.

Fentebb már érintettem, hogy mindjárt a legalsó fokon megkezdhetjük az *egy dologról* való rövid, összefüggő fogalmazványok készíttetését, czélszerűen feladott kérdések segítségével. Később, midőn a gyermek az írási ügyességben előbbre halad, mind sűrűbben alkalmazzuk, a példaolvasmányból való mondatok iratása mellett, az ilyen feladatokat, azaz mind jobban előtérbe helyezzük a nyelvtanításban a tisztán *fogalmazási gyakorlatokat.*

*

Tudjuk, hogy a régiek a fogalmazásra való tudnivalókat három pont alá foglalták: 1. Tisztában kell lenni a tárgygyal s birtokában lenni a fogalmazási anyagnak; ez az úgynevezett *invenczió.* 2. Logikai rendben kell elhelyezni az anyagot, ügyelve arra is, hogy semmi lényeges ki ne maradjon és semmi fölösleges a rendszerbe bele ne kerüljön; ez a *dispositczió.* 3. A jól rendezett anyagot helyesen kell mondatokba foglalni, előadni; ez az *elokuczió.*

Tapasztalásból mondhatom, mert nekem sok különböző iskolából került növendék fogalmazványával volt és van dolgom, hogy a fogalmazni tudás most említett három követelménye közül a *dispositczióra* fordítanak legkevesebb gondot iskoláinkban, holott ez érdemelné meg a legfőbb figyelmet.

A másik két követelménynek könnyebben is eleget tehet a tanító eljárása, mint e harmadikának. Ha a gyermek ismeretköréből vagy a legközelebb fejtegetett tanítási anyagból veszszük a kidolgozandó tételt, s a dolgozathoz szükséges anyagot ismétlőleg felújítjuk s részletesen megbeszéljük: az invenczió követelményé-

nek, kezdőknél, eleget tettünk. Az elokuczióra, a stilizálásra vagy a mondandók nyelvi kifejezésére pedig folytonosan előkészítik a gyermeket az olvasmányok s az értelmes beszéd, melyre minden felelet alkalmával szoktatnunk kell növendékeinket.

Természetes, hogy ez előkészítés csak úgy történhetik meg, ha az iskolai könyvek s különösen az olvasókönyv nyelvezete kifogástalan, jó magyaros és példaszerű, s másrészt, ha a tanító beszédje is megfelel eme kellékeknek. Ellenkező esetben az iskola nem hogy javítaná, fejlesztené, élénkítené a növendék nyelvérzékét, sőt épen rontja; a helyett, hogy kezére dolgoznék, épen ellene működik a helyes beszéd és fogalmazás tanításának. Mit mondjunk már most az oly népiskolai magyar nyelvtanról, melynek példaolvasmányai telve vannak nyelvellenes hibákkal. Pl. egy, az V—VI. oszt. számára szánt, igen elterjedt magyar nyelvtanban ilyen helyek fordulnak elő.:

Az olvasmány címe: Bécs ostroma. Mátyás «már jan. 25-én *hívta fel* (helyesen: felhívta vagy felszólította) a várost, (*szórendi* hiba) adná meg magát». — Mátyás «midőn itt egy napon nyomorúlt viskóban ebédnél *ülne (latinismus)*, egy bomba az agyagfalat átlyukasztotta» (szórendi hiba; helyesen: egy bomba lyukasztotta át a falat). «A hely csakhamar *kivívatott*, az őrség fogságra *vettetett*. Ekkor kisült, hogy — — Jaroszláv — — jelölte ki a házat, melyre az *ágyuk* (mást jelent *ágyuk* és mást *ágyúk*: rokonalakú szavak) irányzandók, hogy a királyt ebédközben *találják* (helyesen: lelőjék). Lehetett volna-e mindezt *büntetlenül* (büntetetlenül) hagyni? *E bűntettekért utóbb lefejeztette.*» (Már t. i. Mátyás Jaroszlávot.) És az a szomorú dolog, hogy ez a kiszakított kis rész nem egymagában áll, hanem csak egy csepp a nagy tó vizéből.

De ha az invenczió és elokuczió minden kellékének eleget teszünk is, azért még nem képezünk jó fogalmazókat. A kiket csak e két szempont figyelembe vételével tanítanak az alsóbb iskolákban fogalmazni, azok nagy része még felnőtt korában is zürzavarosan, az együve tartozókat szétszórva, a különbözőket egymással szerves kapcsolatba nem hozva, veti papirosra gondolatait; az ilyen fogalmazó, ha úgy, a hogy kimeríti is tételét, s a részleteket

élénk stilussal adja elő: csak szétfolyó képet ad felvett tárgyáról, a helyett, hogy azt világosan s hatásosan tudná lelkünk elé állítani; az ilyen fogalmazó, természetesen még külsőleg, az irásszakaszok vagy bekezdések kellő alkalmazásával sem tudja jelezni fogalmazványa logikus tagozódását, hogy e külső eszközzel is megkönnyítse az olvasóra nézve az egésznek felfogását; hanem vagy lapokon keresztül sehol sem alkalmaz bekezdést, vagy ott alkalmaz, a hol épen nem kellene.

Azért kell, mindjárt a fogalmazni tanítás kezdetén, figyelmet fordítani a disposiczióra; rávezetni okkal-móddal a növendéket arra, hogy minden helyes fogalmazvány tervszerűen összerakott részekből áll; sejtetni vele azt, hogy ő is, mikor fogalmaz, rendben elrakott részekből állít elő egészet.

Ez nem annyit tesz, hogy a *rendszer* alkotásának titkaiba bevezethetjük már a kis tanulót; a *kompoziczióra,* mint öntudatos logikai működésre, képtelen a polg. iskolai tanuló is; hanem csak annyit, hogy ezt, mint czélt, korán ki kell tűznünk s annak egykor leendő elérését *szoktatással* előkészítenünk.

Elmondom itt nagy vonásokban, hogyan képzelem én, s hogyan próbáltam megtervezni népiskolai Magyar Nyelvtanomban a logikus szerkezetre (kompoziczióra) való szoktatást, az arra gyakorlati úton való rávezetést.

Már a II. elemi osztályban megkezdjük, hogy a tervszerűen feltett kérdésekre adott feleletekből valami egészet alkosson össze irásban is a tanuló. (A helyesen vezetett beszéd- és értelemgyakorlatok is a rendszeres gondolkozásra szoktatást czélozzák, midőn a gyermekkel a rokon tárgyak, pl. a házi állatok lényeges részeit ugyanabban a rendben szemléltetjük.)

A III. és IV. osztályban tovább megyünk. Itt már feltagoltatjuk az arra alkalmas példaolvasmányokat szerkezeti részeikre. Először felolvastatjuk egyszer vagy többször az *egész* olvasmányt. Azután kikérdezzük a tartalmát, még pedig úgy, hogy a szerkezeti 3 főrész, ú. m. a bevezetés, tárgyalás és befejezés szerint 3 csoportba szakítjuk szét a kérdéseket (úgy vannak a könyvben kinyomtatva). Majd a gyermekek saját szavaikkal leírják a jól meg-

értett olvasmányt, s ekkor már a kérdések csoportja szerint külön bekezdésekbe írják a feltüntetett részeket. Igy járunk el akkor is, ha szóbeli megbeszélés után próbálunk fogalmaztatni; akkor is mindig logikai csoportokban iratjuk fel az irányadó kérdéseket.

Az V. és VI. osztályban már meg is nevezzük a szerkezet 3 főrészét, sőt a középső részt, a tárgyalást is feltaglaljuk részeire s a fogalmazáshoz adott *vázlatot*, mely már itt kevésbbé részletező, a kidolgozás részeire utaló számokkal jelöljük, s mindig szigorúan megkivánjuk, hogy a kidolgozás bekezdései megfeleljenek a vázlatnak. Itt már megkisértjük az olvasmány vázlatának kitaláltatását is s a vázlat után *kivonat* készíttetését.

Vegyünk fel pl. egy nagyon ismeretes költeményt: Arany «Családi kör»-ét. Ennek szerkezeti taglalása ilyen forma lehet pl. az elemi isk. V—VI., vagy a polgári iskola alsóbb osztályaiban. Midőn az olvasmány már egészben fel volt olvasva s tárgyi és nyelvi szempontból is fejtegetve: kikerestetjük, hol kezdődik tulajdonképen *a családi kör* leírása. Midőn megállapítjuk, hogy ez a 3-ik versszak közepén ezzel a sorral veszi kezdetét: «Benn a háziasszony elszűri a tejet»: kimondjuk, hogy tehát itt kezdődik a czímben (tételben) megnevezett tárgy fejtegetése, a *tárgyalás* vagy a *középrész*. A mi ezt megelőzi, az csak arra szolgál, hogy rávezessen bennünket a tárgyra; ez a *bevezetés* (I.). Mi ennek a tartalma? A nyári est rajza nehány vonással, a milyen az falun, egy földmivelő ember udvarán. Az első versszakban föl vannak említve: az eperfa s a szabadon élő állatok: az éji-bogár, a békák, a denevér, a bagoly. A második versszakkal már közelebb hoz bennünket a költő tárgyához, a mennyiben az ember környezetében élő háziállatokat sorolja fel: a borjas tehenet, a cziczát, a házőrző ebet. Azzal a két képpel, hogy a czicza beugrik a pitvarba s a tüzelő fénye *hivogatólag* süt ki a sövényre, bevezet bennünket a költő a család lakába, a családi körbe. Ez a részlet képezi az *áthajlást* a bevezetésből a tárgyalásra. (II.) Ezt három képcsoport alkotja:

1. Az anya gyermekei között: az eladó leány, az olvasgató fiú; a kisebbek mesélgetnek, a legkisebbik fiú tűzkigyókat rajzol.

2. A családapa hazaérkezése. A gyermekek öröme s az apa felvidulása. Az apa vacsorához ül; a család tagjai köréje gyűlnek s bár nem éhesek már, ők is esznek egy keveset.

3. Szegény csonka honvéd zörget a kapun. Szívesen fogadják, vacsorához ültetik. Vacsora után sok érdekes történetet mond el a harczok napjaiból.

Az utolsó versszak már nem tartozik szorosan a családi kör rajzához; inkább azt adja elő, hogy a család mozgalmas élete egy éjszakára elpihen. «Este van, este van.» Csak a tücsök czirpel még. A költő visszatért oda, a honnan kiindult, s e nehány vonással kikerekítette a rajzot. Ez a versszak képezi a *befejezést.* (III.)

A vázlat képlete tehát számokkal kifejezve itten ez: I., II.: 1, 2, 3. III.

Ha így megértették a növendékek az olvasmány szerkezetét, nem azt a nagyon terjedelmes és aránylag nehéz kérdést adjuk fel, hogy mondják el a tartalmát, hanem ezt így kérdezzük ki: Mi van a bevezetésben? Hány részre oszlik a tárgyalás? Mit tartalmaz a tárgyalás első, második, harmadik része? Mit foglal magában a befejezés?

Csak ilyen forma eljárás után lesz képes a gyermek lehetőleg teljesen elmondani az olvasmány tartalmát; csak így marad neki arról biztos s későbben is könnyen visszaidézhető képe; csak így könnyíthetjük meg a könyvnélkülözendő darab betanulását is, s óvhatjuk meg a gyermeket a gépies bemagolásra szokástól.

Ha aztán az így feltaglalt olvasmány tartalmát fogalmazási gyakorlatul le is iratjuk: a feladat nem úgy fog hangzani, hogy: «írjátok le az olvasmány tartalmát», hanem a tanító feldiktálja mindig a logikus rendbe foglalt vázlatot, s azt mondja: «írjátok le ezt vagy azt a következő vázlat szerint».

*

Összegezzük röviden a mondottakat. Sohase téveszszük szem elől, hogy az anyanyelv tanításában a főczél a helyes beszédre és fogalmazásra képesítés. A nyelvtani oktatás összefüggő olvasmányból induljon ki, s ez nyelvileg és szerkezetileg példaszerű legyen

A nyelvtani anyag begyakorlására ne irassunk gondolatilag össze nem függő mondatokat, hanem a mondatok lehetőleg az összefüggő olvasmányból kerüljenek ki. Nyelvtani definiciókat soha se irassunk gyakorlatul. Az olvasmányt elemeztessük fel szerkezetileg s a szerkezeti tagozódás szerint mondassuk el vagy irassuk le a tartalmát. Fogalmazási feladatot, legyen az utánzás, kivonatozás, átalakítás vagy szabad dolgozat, soha se adjunk fel előre jól elkészített vázlat nélkül.

Az így vezetett növendékek a felsőbb osztályokban már képesek lesznek, előbb a tanító segítségével, később önállóan a tétel vázlatát elkészíteni; s ha majd kivált a logika abstrakt törvényeivel is megismerkednek, tudni fognak nemcsak stilizálni, hanem *rendszeres fogalmazványt* is alkotni.

Még csak egyet! A fogalmazás tanításához elengedhetetlenül szükséges, hogy a tanító lelkiismeretesen átnézze és megbirálja mind a kisebb, mind a nagyobb tanulók dolgozatait. Ez terhes, de nélkülözhetetlen feladat; e nélkül a kivánt sikert elérni lehetetlen.

Jelen tárgyammal összefüggene még az írásbeli dolgozatok kijavítására s a helyesírás tanítására vonatkozó tapasztalataim előadása is; de e kérdések sokkal fontosabbak, mintsem hogy elegendő volna őket csak függelékként tárgyalni, s megérdemlik, hogy egyszer majd külön megbeszélés tárgyát képezzék.

Budapest. Komáromy Lajos.

SZÁMTANI ISMERETEK A NŐNEVELÉS SZOLGÁLATÁBAN.*

II.

Az első lépés.

Áttérve immár a dolog részleteire, meg kell említenem, hogy én itt csakis a polgári leányiskoláról fogok szólani; az elemi iskoláról azért nem szólhatok, mert elemi iskolában tanítni még eddig — nagy sajnálatomra — nem volt alkalmam. A beosztást illetőleg pedig a tananyagnak csak néhány módszertani és lélektani szempontból érdekesebb részét fogom kiemelni, oly részeket, a melyek egymással szorosabb benső kapcsolatban vannak. Első sorban mindazonáltal az I. osztály tananyagával kell foglalkoznom, ez lévén alapja az egész későbbi számtani oktatásnak.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a tanuló leányok egész iskolai életében nincs nehezebb időszak, mint az I. polgári osztály első időszaka; azt is tudjuk, hogy tanítni is ebben az osztályban, ebben az időszakban a legnehezebb; a minek megvan a maga természetes lélektani oka: az elemi iskolából kikerült gyermek egy tanító kezéből 5—6 különböző modorú, természetű, különböző követelésekkel fellépő tanító kezébe kerül; az ő eddigi nyugodt, egyforma folyású iskolai élete nagy felforgatásokon megy át: nemcsak az előtte új alakban megjelenő tantárgyak sokasága zúdul reá, szinte megcsábítva az ő egyszerű ösvényekhez szokott eszejárását, hanem a mi még jobban megzavarja: a tudományosabb hangon tartott előadások, a folyton változó tanítói egyéniség, sőt maga új társai-

* A megelőző közlemények a folyóiratunk mult évi 8., 9. és 10-ik füzetében lelhetők. Szerk.

nak sokfélesége; mindez szinte elkábítja kivált a csöndesebb, félénkebb természetű gyermeket; a sokféle tanítók iránt való bizalom, a lelki állapot egyensúlya s ezzel együtt a tanuláshoz való kedv és képesség is csak lassacskán jő meg, vagyis áll helyre; a tanítónak viszont meggyűlik a baja a sok mindenféle, különböző tantervű, módszerű, színvonalú iskolákból összeverődött, megriadt apró néppel; egész tudatlan nem igen van köztük; a legtöbben tudnak valamit, ki többet — ki kevesebbet, addigi tanítójuk ambitiója szerint; de ritkán alaposan. Ezt a sokféle, más-más fejlettségi fokon álló, más-más ismeretkörű tanulót közös színvonalra terelni, együttes szellemi tevékenységre szoktatni, együttes kedélyhullámzásban tartani: ez a tanítói művészetnek próbaköve; a kezdő tanító többnyire elvérzik rajta.

Az elmondottak teljes mértékben állanak a számtani oktatásra, illetőleg az I. osztálybeli tanulók számtani ismeretkörére is. A kezdő tanító nagy buzgalommal egyenesen nekiront a czélnak és az első órától kezdve rögtön a maga módszere szerint számoltatja növendékeit. A gyermek pedig ilyenkor megijed, hogy ő nem tud semmit, belezavarodik, aztán féltében vakon megy az új tanítója után, tesz és mond mindent a kedvére, a nélkül, hogy okát átlátná; és megtanulja a számolás technikáját, a nélkül, hogy annak lényegéről: a mennyiségek változásáról fogalma volna. Később, a felsőbb osztályokba kerülvén, azon veszi észre magát ő is, a tanító is, hogy az a kitünő növendék az önálló, biztos számolásra nem képes; a mit tesz, ahhoz nem ragaszkodik eléggé makacsul és tanítója kedvéért akármikor hajlandó véleményét feladni és hibáját beismerni, a nélkül, hogy arról önmagát megnyugtatta, a nélkül, hogy arról magának meggyőződést szerzett volna. Ez pedig lesujtó a tanítóra, mert azt mutatja, hogy számtani oktatása tökéletesen elvétette czélját. Ugyanis sehol, semmi tárgynál nincs oly becses alkalom annak a mindent átható elvnek az öntudatossá tételére, hogy *a mi igaz, az igaz, ha akárki mit mond is, ha akármi úton akad is rá az ember*, s hogy *minden hibás lépésnek megvan a maga rossz következménye, a mit jóvátenni csak úgy lehet, ha az ember visszamegy a hiba okára, s azt magát szünteti meg.* Ezt az

axiomát az erkölcstan megható történetekkel, a történelem példákkal törekszik igazolni: a számtani oktatás útja egyszerűbb; ott maga az elv működik, mint élő valóság, kézzel fogható, kérlelhetetlen szigorúsággal, a mely nyomon követi a hibát büntetésével; de viszont megadja azonnal a jutalmat is abban a megnyugvásban, abban az elégtételben, a mely az igazság megismerésével jár. Talán nem helyesli mindenki ezen erkölcsi momentumnak ilyfokú kidomborítását; én azonban nevelési szempontból, megvallom, ebben látom a számtani oktatás legfőbb jelentőségét. A számolás legkiválóbb iskolája a jellemfejlődésnek. A leányiskolában kétszeresen az. A kezdő tanító, a ki még maga is a tananyaggal küzködik, ezt a szempontot érvényre juttatni nem bírja: örül, ha valamikép a kiszabott anyagot elvégzi, s ha növendékeivel azt el tudja sajátíttatni. Csak később viszi rá a tapasztalat, hogy az így elsajátított számtani ismeretnek becse nagyon csekély; csak később, a tanítói tudatosság kifejlődésével, tesz szert elég erkölcsi bátorságra ahhoz, hogy tanítói eljárásában tisztán növendékei egyéniségéhez és egyenkénti fejlettségi fokához alkalmazkodva, a szokott sablontól eltérjen és ne számolási technikát sajátíttasson el növendékeivel, hanem érzékelés és a képzelet működtetése által mennyiségekről való fogalmakat, képzeteket iparkodjék ébreszteni lelkükben, s azokat bennük mennyiségi tudattá emelni. Többi tanítótársaimat nem tudom; de én legalább ezen a lelki proczesszuson mentem keresztül. A tanulók lelki működését s a tanító által követendő eljárást illetőleg most már sok dologról tisztább fogalmam van; némely dologról szilárd meggyőződésre is tettem szert; azért merek tapasztalataimmal a nyilvánosság elé lépni. Lehet, hogy a további tapasztalat mostani nézeteimet módosítni fogja; de azért még is hasznos lehet nyilvánításuk azokra nézve, a kik tanítói praxis dolgában ott vannak, a hol én ezelőtt. S minthogy az első lépés itt is a legnehezebb, azért akarok először is arról szólni.

Az I. osztályban szeptember hónapot legjobb tájékoztatásra fordítni; a tanító különféle feladatokat ad a különféle gyermekeknek s hagyja őket számolni és megfejteni úgy, a hogy addig tanulták; esetleg másik gyermeket hív ki, a ki más módon tudja végezni

a feladványt; e közben a tanítónak bőséges alkalma van kipuhatolni tanítványai fejlettségi fokát, esze járását s azt, hogy melyiket hogy vezették odáig; a gyermeknek felzaklatott lelkülete pedig megnyugszik; az a tapasztalat, hogy ő tud számolni az új tanítójának is, megnyugtatja: nekibáborodik, jókedvűn, szívesen számol, és megnyílik a bizalom ébredtével az esze is; s bizalmát bírván, a tanító kezd uralkodni lelkén; ezzel megvan a gyeplő, a melylyel eszük járását jobbra-balra terelheti. Ez a látszólagos időveszteség tehát dusan meghozza kamatját; de meg az ilyen népes osztályokban idő kell arra is, hogy a tanító tanítványait egyenkint megismerje. Az új tanterv, igen bölcsen, megrövidítvén az első osztály tananyagát, módot ad az ily eljárásra, a nélkül, hogy a miatt az elvégzendő anyag csorbát szenvedne. Csak ekkor, mikor már a tanító tisztában van növendékei értelmi állapotával, mikor már bizalmukat megnyerte, csak ekkor kezdheti meg az ő értelmi épületük újraépítését. A korábbi nem eléggé alapos, vagy olykor talán téves, avagy félig-meddig feledésbe ment vagy zavaros ismeretek lerontásához nagy óvatossággal, tapintattal fog hozzá, nehogy aláássa azzal együtt a bizalmat is addigi vezetői iránt. A gyermeki lélek, tapasztalatlanságánál fogva, nagyon hajlandó kicsinyleni azt, a kit botláson ért, sőt egyszeri hibáért képes többé csöppet sem tisztelni valakit. Erre, azt hiszem, mindnyájan tudunk példát a saját gyermekkorunkból. Hibát látni abban, a kit addig tökéletesnek tartott, ez az első legkeservesebb csalódása a gyermeki léleknek, a mely csalódás nagyon pusztítólag hat a zsenge, még jóformán csak csirájában lévő jellemre és fejlődését sokszor egészen megzavarja, és majdnem mindig visszaveti. Ezért kell óvatos kézzel nyúlni a mások hibáihoz; a gyermek azt ne is vegye észre, hogy az ő hibájában régi tanítójának is van része; ne jusson az neki eszébe, hogy polgárista létére az elemi iskolát kicsinyelje; ha pedig a korábbi hiba annyira nyilvánvaló, hogy a gyermek maga veszi észre, akkor a tanító nyugodtan, őszintén utaljon rá arra a körülményre, hogy tévedni emberi dolog, mindenki nem lehet mindenben egyforma tökéletes és egy-két eklatáns példát említ a történelemből vagy a bibliából. Az efféle megesik sokszor a felsőbb

osztályokban is, mikor a tanító tanítása teszem azt a szülők nemtudásával áll szemben; akkor is persze, csak utal az ember arra, hogy például Salamon vagy Mátyás király igen bölcs és jó ember volt, noha talán ezt vagy azt nem tudta (pl. hogy bacillus is van a világon). A gyermek az analógiát rögtön megérzi, igazságérzete megszólal és megnyugszik benne. A számtanra visszatérve, az ember ilyenformán kezdi a dolgot: «Ezt a feladatot még másképp is meg lehet fejteni», vagy: «Jól megcsinálta, kis lányom; de hát az okát meg tudná mondani, miért kellett így? Nem tudja? No jó, megpróbáljuk», és azzal kezdi a dolgot legelőlről.

Ott van mindjárt a legelső tárgy, a mi mintegy magától kínálkozik újból való fejtegetésre, érzékeltetésre: *a számok vagyis inkább a mennyiségek nagysága.* Kezdjük az *egységeken.*

Azt a gyermek jól tudja, mindjárt észbe veszi, hogy 1 pohár, 1 frt, 1 tányér, 1 kendő egységek; még azt is tudja, hogy van olyan pohár, a mi kicsi, van olyan, a mi nagy; de már az ú. n. *felsőbbrendű egységeket,* főkép a tízes számrendszer felsőbbrendű egységeit elképzelni neki nagyobb feladat. Csak tessék megfigyelni, a gyermek többnyire úgy fogja fel azokat a felsőbbrendű egységeket, hogy azok *tízzel* nagyobbak, ismétlem: *tízzel* és nem *tízszer,* mint a megelőzők. Innen a legtöbb tévedés a számok váltásánál, összevonásánál. Mi ennek az oka? Egyszerűen az, hogy a gyermeknek soha sem volt alkalma azokat a felsőbbrendű egységeket érzékelni. Az egyetlen példa, a mit fel szoktak hozni, még pedig olykor szemléltetésül is: a forint, hatos, krajczár, stb., érzékeltetésre épen nem alkalmas, mert térbeli dimenziójuk, súlyuk épen nem felel meg az értéknövekedésnek, lévén az az értéknövekedés a pénzjegy alakjától, súlyától teljesen független, elvont fogalom. Hogy alkosson magának a gyermek tiszta arányú képet a 10 frtos, a 10 kros értékéről, holott az a tízes frt, holott az a tízes krajczár sokkal kisebb az ötös forintnál, a négyes krajczárnál. Ép ily kevés értéke van a metrikus mértékosztályok emlegetésének is; mert a litert ugyan ismerik mindannyian, de már a hektoliterről nincs tiszta képzete egynek se; a kilogrammosnak pedig jobban ismerik az alakját, mint a súlyát; egyéb, meghatározott súlyról pedig fogalmuk nincs

is; csak annyit tudnak, hogy a nagy kő nehéz, a kis kő könnyű; nemkülönben vannak a hosszúsági s a területmértékekkel. — Mindezeket tehát, mint realis alapot nélkülöző dolgokat, egyelőre legjobb elhagyni, a míg a magasabbrendű egységek képzetét és fogalmát létre nem hoztuk a gyermek lelkében. Kiindulási alapnak az ő szemlélete köréből való dolgokat kell venni. Ott van mindjárt az iskola. Kiállítunk *egyes növendékeket*, az az egység. Veszszük őket *padok* szerint; egy-egy pad gyermek is egység, de már nagyobb egység, felsőbbrendű, mert egy-egy padban többen ülnek. Aztán rátérünk az *osztályokra;* az osztály is egység, de a padnál még nagyobb rendű, mert abban már pad is több van. Következnek az *iskolák;* azok még nagyobb rendű egységek. És visszafelé, megfordított sorrendben így mondjuk: legfelső rendű egység az iskola, az felbomlik osztályokra, az osztály padokra, a padok egyesek helyére. Másik példa a szoba, ház, házsor, város, persze fordított sorrendben is: város, házsor, ház, szoba. Egyes fa, fasor, faiskola, kert vagy erdő. Egyes tő virág, egész ágy, egész kert. Egyes palaczk borvíz, egy sor, egy láda, egy szekér. Egyes ablaküveg, egész ablak, ablaksorok. — És ezt így lehet kiterjeszteni, minden, de minden tárgyra, a mit a gyermeknek alkalma van megfigyelni; és mondhatom, a gyermeknek az ilyes tárgycsoportok összekeresése nagy lelki gyönyörűség; eszük ilyenkor gyorsan jár és nem egyszer meglepik az embert találékonyságukkal. Ezt nehány leczkén ismételni kell. S csak mikor már ilyképen általános fogalmat szereztek az alsóbb és felsőbbrendű egységekről, akkor térhetünk át a szabályosan növekedő mértékegységekre, először a darabot, tuczatot, ívet, füzetet érzékeltetvén; majd a perczet, órát, napot, hetet, hónapot, esztendőt, — ó, az iskolában csendesen ülő gyermeknek nem nehéz azt megérteni, csak egy-egy tíz percznyi szünetre, egy-egy órai bezárásra, egy-egy napi munkára vagy szórakozásra, egy-egy heti, egy-egy hónapi betegségre, egy-egy iskolai évre vagy egy-egy két karácsony közti időközre utaljon az ember. (Általában úgy tapasztaltam, hogy a humoros elemek belevegyítése, vagy a komolyabb életeseményeknek felidézése — nyilván a kedélyre való mélyebb hatásuknál fogva — nagyban könnyíti a taní-

tást; csak persze, rövidre kell fogni a gyeplőt, hogy a növendékek felszabadult képzelete messzire ne csapongjon.) — Mindezek után lehet végre a tízes számrendszer számegységeire rátérni. De még ott is legjobb, ha holmi farakásokra, ültetvényekre, széksorokra, ládában rétegesen elrakott almára, tojásra, mire vonatkoztatja őket az ember. Ez azért jobb, mint a mértékeket venni példának, mivel a mértékekből nem látja az ember az alkotó egységeket, nem látja a 10 deciliterest vagy 100 kilogrammost egymás mellett s így a léleknek nehezebb az együvé foglalt 10 vagy 100 egység képét megalkotni. Hanem lehet a gyermek képzeletét munkásságra hívni ilyképen: «Gondoljunk csak 10 egyforma deciliteres pohárkát meg egy literes üveget; továbbá 100 darab literes üveget vagy zacskót, mind borral, illetőleg gabonával megtöltve és azután egy hektoliterest vagy 5 darab 20 literest melléje; vagy 10 egy kilogrammos darab czukrot levágva egymás mellett, s a mellé egy tíz kilogrammos, nehéz, nagy süveg czukrot, s í. t. A gyermeknek ez is nagy örömet szerez. — És most következik az iskolai értelemben vett szemléltetés. Felírom ezt a számot, hogy 111 és elolvastatom. Miért mondom az első egyest egynek, a másodikat tíznek, a harmadikat száznak? — Most felibe írom a jelzést: $^{\text{sz. t. e.}}$111, és azzal megkérdem, hányat jelent az első egyes? S teszek alája egy keresztkét vagy karikácskát. Mennyit jelent a második? S teszek alá 10 keresztkét. Mennyit a harmadik? Az alá meg oda teszem mind a százat.

Most ugyanezt az eljárást végrehajtom a 222-őn, 333-an; az ezreseket kipontozni nagyon időrabló volna, azért elég a krétával a táblán nagyjából kijelölni, hogy mekkora tért foglalna, e az 1, 2 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 százas, vagyis egy ezres; ha az ezres térbeli dimenziójáról fogalmat alkottunk, akkor az osztály falán vagy padlóján szemmértékkel követhetjük a 10 ezres térfogatát; a 100 ezres már az osztályban alig szemlélhető, hacsak mind a négy falat s a tetőzetet is hozzá nem veszi az ember. Ennek a szemléltető rajznak az az előnye is megvan, hogy tisztán mutatja a százasnak tizesekből, illetőleg egyesekből való keletkezését. Óra végével pedig az ember azt mondja a gyermekeknek: «A ki szeret

számolni, otthon kérjen a mamától babot, szemes tengerit vagy mogyorót s rakja ki magának ezeket a számokat; vagy rakják ki ketten-ketten jó pajtások; mindegyik nem cselekszi meg, de az életrevaló gyermek mindig megpróbálja, tapasztalásból mondhatom; és egész gyönyörűséggel jönnek mondani a következő órán, hogy úgy volt, annyi volt. Ekkor már vegyes számokat is lehet felírni, pl. a 142-őt, 236-ot, s ezt is kipontozni, otthon babszemmel kirakatni. Itt van a helye annak is, hogy a számok helyének elcserélésével beálló értékváltozásra figyelmeztessen az ember, 142, 124, 241, 412; ezeket így felírja, kipontoztatja az ember; és azontúl a gyermek figyelmessé válik az ilyesmire. A zérót úgy lehet értelmezni, hogy az hézagot, lyukat, üres helyet jelent, a hol semmi sincs. 201 = 2 százas, semmi tizes, 1 egyes; *a tizesek helye üresen marad*, tehát oda o-t teszünk; így könnyebben megérti a gyermek.

A miket itt most módszertani fogások gyanánt elmondtam, azokat sokan, tudom, primitiv eljárásnak bélyegzik és azt is mondják, hisz ez az elemi iskolába való. Igazuk van: oda is volna való, ha a mi iskoláink a fejlettségnek legmagasabb fokát már elérték volna; de minthogy ezt a fokot mostanig még el nem érték, minthogy a polgári leányiskola növendékeit a legkülönfélébb iskolákból, sokszor pedig gyarló priváttanítók kezéből kapja s minthogy a polgári leányiskolában a czélnem az, hogy ilyen vagy olyan theoretikus tanmenet vitessék keresztül, hanem hogy annak minden növendéke megtanuljon számolni, azaz mennyiségekkel gondolkozni: annálfogva a tanítói eljárást a tanítványok fejlettségi fokához kell szabni és ha azok még az elemekkel nincsenek tisztában, hát akkor kezdeni kell az elemek legelején. A ki azt akarja, hogy az ő épülete szilárd legyen, az nem sajnál alapot rakni. Jövőre az alapozásnak majd egy másik kövére fogok rámutatni.

Brassó. Geöcze Sarolta.

«A MAGYAR ABC TÖRTÉNETÉHEZ.»

Ezen érdemes folyóirat idei évfolyamának januári számában dr. *Márki Sándor* ur «A magyar abc történetéhez» czímen, a mily tanulságos, éppen olyan értékes közleménye jelent meg. Előttem e közleménynek nem csupán az a tény bíztosít értéket, hogy hason természetű és intenciójú munkámról szól behatóbban, történeti szempontból főleg a hiányokat mutatván ki, hanem az a körülmény, hogy, mivel e kérdés történeti fejtegetésével, az adatok gyűjtésével foglalkozom — (hisz tökéletes művet produkálni tán a lehetetlenséggel határos) — minden vonatkozás, tájékoztatás, mely az előtt figyelmemet elkerülte, most egyszerre szembeötlővé lesz általa s a kútforrások ujabb válfajához segíttetem annak révén. Az ilyen kritikának értéke van; a jót elismeri, a hiányra rámutat, miből a szerző csak ambitiót s lelkesedést meríthet. Elismerem azt, hogy Márki lelkiismerete egész melegével vizsgálta a dolgot, mit ha nem tett volna: nem is sikerülhet vala hozzászólása. Egészséges kritikájáért fogadja *Márki* úr a nyilvánosság előtt köszönetemet.

S míg ezt egyrészről teljes készséggel teszem, másrészről e becses folyóirat szerkesztősége előtt, mint új ember, kevés hely, s rövidke szólhatási jogért esedezem.

Azzal kezdem magam is, amivel Márki úr, ki azt mondja: a régi időben az abc-t ki így, ki pedig úgy tanulta ismerni. Én is legelső olvasási kísérletemet nem az iskolában, hanem a szüleiháznál tevém meg. Jellegző módon. Elbeszélem. — Az egyház és község ügyeit boldogult atyám mint gondnok és bíró, fiatal kora óta kitartó buzgalommal emelte mind végig. A felsőbb hatósági rendeletek, körözvények nem azzal a kényelmes móddal jutottak el, különösen a félreesett községekbe, mint ma. A postai intézmény tette lehetővé a javulást. Volt vármegye, melynek egész területére három-négy posta signálta a küldeményeket. A körözvények jegyzőtől, szolgabírótól s máshelyekről akként szállíttattak községről-községre, hogy a községek birái azt a falu egyik-másik lakosa által tartoztak mindig a szomszéd faluba vitetni. A mozgóposta e sajátságos faja ma már nem létezik. Én mint gyermek nagyon sokszor vettem át e postát s a mint kezdetben hallottam a czímleolvasásból *ez ide, amaz oda* szól, a fülembe csengő községneveknek

időre megszilárdúltak emlékemben a betű alakjok is. Legelőször a nagy betűket ismertem föl. Elég volt csak azt tudnom, hogy ez nagy G . . ., az nagy T . . ., nagy K . . ., menten hozzáolvastam a többi apróságot is. Mikor így ezt produkáltam, rám fogták, hogy tudok olvasni, holott csak a nagy betű fölismerése után én fogtam rá a szóra, hogy ez *G*ödényháza, az *T*arna, emez *K*irályháza stb. A betűalakoknak e móddal emlékembe való sorakoztatása igen korán vette kezdetét, jóval iskoláztatási éveim előtt (öt éves koromban már följárogattam az iskolába). E munkára senkitől nem kaptam segítséget s önakaratomon kívül nem volt más ösztönzőm. Majd újabb mód gyökeresbítette bennem az olvasási készséget, mely összeesett első rendes iskoláztatási évemmel. Az eszköz egy olvasókönyv vala, melyből egy vers és egy próza olvasmány képezte mindennapi foglalkozásom tárgyát. Az előbbi Gyulainak «A gyermek és a hamis czicza» című mesécskéje volt; az utóbban pedig egy árva gyermek élettörténete volt elbeszélve. Örömmel vegyültem a betűk társaságába: az eredmény az lett, hogy nem voltam terhére tanítómnak, mert könnyen sajátítottam el az olvasás mesterségét.

De mi czélból említem én ezt az alanyi és pusztán személyi természetű dolgot e helyen fel?! Hát van ebben vonás a mire érdemes pillantást vetni? Úgy vélem van. S egyik az, hogy a szülei otthon környezete nagyban befolyásolja egyéniségünk késői avagy korai fejlődését; a másik az, hogy a gyermek érdeklődését nem lehet szabályok, törvények, parancsok és szigor által sem fölkelteni, sem ápolni, sem folytonosságban tartani. Ahhoz egyéb kell. Olyan valami, mi őt lebilincselni képes. Hogy az én lelkemre mik vetettek bilincs-szemeket: a fönnebbiekből nyilván kitetszik.

Én úgy vélekedem, nem válnék hazai tanügyi irodalmunknak hátrányára, ha társadalmi életünk jelesebbjeinek legelső tanulói éveiből megtudhatnók azt: *mint nyerték az első készséget az olvasás-irás ismeretköréből;* v lamint az sem, ha az oktatással foglalkozó tanító emberek beszélnék el egymásnak, kölcsönös okulás czéljából, a neveltetésükre befolyást gyakorló episod természetű képeket, jellemzőbb körülményeket.

És most Márki úr néhány pontjára jegyzem fel a következőket.

Márki úr, mint kulturhistóriánk szakavatott ismerője s kiváló buzgalmú művelője. «*A magyar abc történetével*» históriai szempontból foglalkozott; ismertetésében inkább azt kereste, kutatta mi nincs benne s kifogásolta.

a) azt, hogy én a XV. században kezdem összefüggőben ismertetni az abc történetét, holott elég szép történet volna ez még az 1549. év előtti időkről is;

b) a székely vagy helyesebben a rovóírásról nem emlékeztem meg;

c) épen azon népekről feledkeztem meg, melyeknek írása az elfeledett magyar íráshoz s vele az igazi magyar abc történetének kezdetéhez egyedül szolgáltathat kulcsot.

A forrásművek, mikre Márki rámutat, jórészben kezem ügyében vannak, hogy pedig könyvemhez nem használtam fel ezúttal forrásul, oka az, mert alkalmazkodnom kellett a pályatételhez. Márki terve szerint nem nélkülözhettem volna egy kis *összehasonlító nyelvészkedést* sem. Erre jegyzeteim is vannak; de e helyen (bár betudtam volna e vagy ama helyre szúrni), még sem tudtam kivinni, a mennyiben a költséges tervezet, még kétségesebb technikai kivitel útamat állotta.

Mikor a tétel megoldásához, fejtegetéséhez fogtam, tervezgettem jobbról-balról. Azon szándék volt főösztönzőm, hogy a mibe sem vett igénytelen könyvecskének jogos, őt megillető helyet mutassak ki a szakirodalomban. E czélra igyekeztem; én érzem legrosszabbúl, hogy e tervem a maga egészében nem sikerült. Hiszen a betük, e beczikkelyezett szellemi hadseregnek koronkénti állományára, fejlődésére, változásaira, betüalakokra joggal történhetett volna könyvemben hivatkozás. Szűk körben tevém is, hol tudtam, hogy a technika nem fogja utamat állani.

Tévesen állítja Márki, hogy a székely betüket Otrokocsi 1567-ben mutatta be először. Otrokocsi Fóris Ferencz *Origines Hungarica*-ja 1693-ban jelent meg. Az első bemutató Telegdi János nevével áll kapcsolatban, a legbővebb értekezést pedig Bél Mátyás írta róla.* — Otrokocsi Fóris F. különben említett munkája első könyv VII. fejezet XXIII. szakasza alatt a régi hun abc-ről csak röviden emlékezik meg, az «Alphabetum antiquorum Hunnorum» elejéről csupán hat betünek adja eredeti alakját jobbról-balra irottan. E kérdésnek igen kényes oldala van, a mennyiben sokan vannak régi nyelvészeink között, kik kétségbe vonják hitelét, míg ismét mások csak valószínűnek tartják azt. Nekünk, késői nemzedéknek, érdekünkben állana ismét a fonalszálhoz nyúlni, az alkalom is kínálkoznék az *ezer évben*; de ehhez az akaraton kívül még egyéb is kellene, a mivel pedig ugyan hányadik ember dicsekedhetnék. A ki tehetné: nem teszi, mert nem érdekli; a ki pedig szívesen tenné: idővel és móddal nem rendelkezhetik. Igy aztán vagyunk, ott a hol voltunk s leszünk ott, a hol jelenleg vagyunk.

Tudósaink, kik Európa minden nyelvével próbálták összehasonlítani a magyar nyelvet, arra az eredményre jutottak, hogy

* Ezt tudhatjuk Kiss Bálint és Fischer után is. Előbbi «Magyar régiségek»-jében azt mondja, hogy Fóris F. Venécziában találta a régi betüket, leirván, réztáblára metszette s Bél Mátyás nyomtatta ki 1718-ban könyve mellett.

tulajdonképpen minden nyelvből van kölcsönkért szavunk, míg ismét mások (pl. Kerekes Ferencz) állítják, hogy több európai művelt nép kölcsönzött a mi nyelvünkből. Ily körülmények közepett, csak föltevőleg tehetünk számítást, igen bajos dolog volna azt állítani: egyedül itt a magyar abc hazája. Itt termett, innen indult hódításra.

Azt említem még fel, hogy a *rovóírás* példájára a *szigeti* lyceum igazgatója, Szilágyi István is őriz három emléket. Megegyezik azzal a rajzzal, melyet Fischer közöl *A hún magyar írás* stb. czimű könyve 13-ik oldalán. E fadarabkák 1805-ből valók.

Nem fűzöm tovább soraimat. Örömömre szolgál, hogy e kérdéssel e nagybecsű folyóirat hasábjain foglalkozhattam. *A betük* a beszéd és grammatika elemei. A hangképeket a tudósok alkották, mely művök ismertetésének egyedüli eszköze azon igénytelen könyvecske, minek abc a neve. Nélküle az általános műveltségnek ugyan melyik fokán állani ma az emberiség! Bajos dolog lenne meghatározni . . .

Mármaros-Sziget. Bökényi Dániel.

NŐNEVELÉSI SZEMLE.

A kisdedóvó-képző tanárok és tanítónők tanfolyama. A vallás- és közoktatásügyminiszter úr rendeletéből a «*Frőbel*» gyermekkertésznő képző intézettel kapcsolatban márczius elsején kisdedóvó-képző tanárok és tanítónők tanfolyama nyílt meg. A tanfolyam vezetésével Péterfy Sándor a «Frőbel» kisdedóvó-képző intézet tanárát birta meg a miniszter úr, ki a tanfolyamot dr. Verédy Károly főv. kir. tanfelügyelő úr és több tanférfi jelenlétében márczius 1-én ünnepélyesen meg is nyitotta. A tanfolyamon részt vevő tanárok és tanítónők mind bírnak polg. isk. tanítói képesítéssel és több éve működnek közelismerésre a tanítói pályán. A tanfolyamban főleg a kisdednevelés és módszertannal s a kisdedek gyakorlati foglalkoztatásával ismerkednek meg a tanfolyam hallgatói, kiket a tanfolyam bevégzése után kisdedóvó képzőintézetekben fog részint tanári részint igazgatói minőségben alkalmaztatni a miniszter úr. A tanfolyam 11 hallgatója között három tanítónő van ú. m. *Dúzs Mária, Fieba Izabella* és *Steinitzer Vilma.*

*

Az országos Frőbel nőegylet központi gyermekkertésznő képzőintézetében február végén tartották meg a félévi vizsgálatokat. A vizsgálaton jelen voltak örömmel látták nem csak a növendékek által a tanulásban felmutatott szép eredményt, hanem annak a hazafias szellemnek a megnyilatkozását is, melyben az intézet fentartói és tanárai az intézetet vezetik. Meggyőző példát szolgáltatott erre az énekvizsgálat, a hol a növendékek nem csak a hangkimivelés tekintetében szükséges énekgyakorlataikat mutatták be, hanem azokat a naiv gyermekdalocskákat is, melyekkel idővel a gyermeki hangot, sziveket fogják mivelni és fejleszteni. Nem azokat az idegenből átültetett szöveget és dallamokat hallottuk itt, melyek kisdedóvóinkban a nemzeti érzület rovására eddig otthonosak voltak s a hazafiakban oly méltó visszatetszést keltettek. Pósa Lajos gyönyörű gyermekverseit zenésítették meg az óvódák és elemi iskolák énektanításának czéljaira, s a magyaros szöveg és magyaros dallam, melyet helyes nevelői tapintat a gyermeki hang és a gyermeki szív üdeségéhez és gyöngédségéhez alkalmazott, a nemzeti szellemben való

nevelésnek megbecsülhetetlen eszközévé fog válni. Elismerés illeti meg az igazgatóságot, hogy e dalok betaníttatásával ily becses nevelői eszközt adott a leendő gyermekkertésznők kezébe s elismerés és hála illeti meg Luttenberger Ágost urat, ki Pósa remek versecskéinek értékét felismerve a versekkel teljesen összhangzásban álló dallamokkal ajándékozta meg a gyermekvilágot. Reméljük, hogy a ma még kéziratban levő szép énekgyűjtemény minél előbb mindenki részére hozzáférhetővé lesz téve.

*

Egy érdekes angol tanítónő. (Levél a szerkesztőhöz). Nagyon kitünő tanítónő tanítja Londonban a vegytant egy felsőbb leánynöveldében: Miss Grace Heath, kit Francziaországban is sokan ismernek és nagyra becsülnek. Különös módon ismerkedtünk meg, levelezés útján, mert személyesen sohasem láttam. Egy kis czikk jelent volt meg tőlem egy franczia szaklapban, azon rossz szabályok és paragrafusok ellen, a melyek az iskolákban a növendékek eredetiségét és gondolkodó képességét tönkreteszik vagy kiirtják, emberek helyett, gépeket faragva belőlük.

Erre levelet kaptam ezen Miss Grace Heath-tól, Londonból, melyben mondja, hogy tökéletesen osztja nézeteimet, és örvend, hogy épen egyformán érezünk erre nézve, az én gondolataim tökéletes visszhangra találtak az ő lelkében. «Azt találom én is, irta többek közt ezen levelében, hogy általában a tanárok által előre felállított törvények és szabályok, mind rosszak. Én a mennyire lehet, egyet se követek. Osztályom meg én, mi egy közös morális egységet képezünk, együtt alkotjuk magunknak a *mi* szabályainkat, a szük-ég szerint, és azok ép úgy köteleznek engem, mint őket. Semmi felállított sablonszerű paragrafusokba nem öntöm bele a szabad fejlődésre vágyó, szabad fejlődésre törekvő, szabad fejlődésre teremtett ifjú szellemet. Mivel vegytant tanítok, és a vegytani kisérletek veszedelmesek lehetnek bizonyos elővigyázatok nélkül, közösen megalkotjuk a mi szabályainkat, s ha valaki azokról megfeledkezik, egyszerűen elhagyja a vegyműtermet. Mondhatom kétségbe van esve az a ki kénytelen távozni, s én is rájöttem, hogy az a leggyönyörűbb fegyelem, ha egyáltalán nincs fegyelem. Abszurdum a műveltséget rá akarni erővel oktrojálni valakire, akkor ne beszéljünk nevelésről, mert az soha sem lehet valódi nevelés! *A teacher is one who points out the way, and then stends out the light,* (a tanító az, a ki megjelöli az útat és meggyújtja a világosságot, tette hozzá angolul). Sokszor maga a tanár az obstrukczió, a mely megakadályozza növendékeit, hogy a világosságot megpillantsák.»

Később kitünt, hogy Miss Grace Heath-al közös barátaink is vannak, például Reclus Elisée a hires franczia geographus. S így aztán leve-

lezésben maradtunk. Reclus és Dumesnil Alfred, egy más nagy franczia író, Michelet veje, ki talán legjobban ismeri az emberi szívet századunkban, rendkívül dicsérték nekem Miss Grace Heath-et, és mondták mily önálló szellemmel keresi a legjobbat, mily ellensége a lelkeket nyomorító régi elavult szokásoknak, a *routine*-nak, és mily objektiv módon keresi egyedül csak az igazat és jót, az igaz és jó miatt minden mástól eltekintve.

Nem rég ezt irta nekem:

«Mennyire igaz Tolstoi-nak azon eszméje, hogy a tanításnál az okozatból menjenek reá az okra. A természeti tudományokra nézve, csak is ez a mód ér valamit. Azok, kik felfedezéseket tettek, soha sem kezdették a definicziókkal, az általánosításokkal. És mégis a növendékekkel megtanultatnak általában oly dolgokat, és oly dolgoknak a definicziját, a melyeknek létezéséről még nincs is fogalmuk. Eleinte növendékeim annyira hozzászoktak volt már a *definicziók magolásához*, hogy rendkívül el voltak keseredve, a midőn azt mondtam nekik, hogy addig míg a dolgokat jól meg nem értik, én nem adok nekik egy definicziót sem, és ha majd jól megértették, akkor magok is elkészíthetik a definicziót. — Hiába ez a vizsgákra nem használ! és csakis a vizsgákért tanulnak, kizárólag. Az én czélom pedig nem az, hogy vegyészek legyenek az én növendékeimből, hanem legelőbb is emberek. Ezért a vegytant is erkölcsi szempontból adom elő nekik, ez által is gyakran gondolkodó, szerető képességöket fejlesztem.»

Érdekesnek találnám ezen buzgó fiatal nő eszméit a magyar tanítónőkkel is megismertetni! Mit mondana még akkor Miss Grace Heath, ha a mi sok paragrafusainkat látná, hatalmas bürokratikus és fegyelmi organizáczionkkal ismerkednék meg! Pálfalva. *De Gerando Antonina.*

*

A Mária Dorothea-Egylet közgyűlése. A Mária Dorothea-Egylet közgyűlése február hó 21-én gr. *Csáky Albinné* elnöklete alatt a tagok élénk részvétele mellett ment végbe. Az egybegyűlt hölgyek között láttuk Herich Károlynét, Hampel Józsefnét, Wohl Jankát, Rosenzweig Saphir Saroltát s a fővárosi és állami tanítónők közül igen sokat. Az évi jelentés tudomásul vétele után újból megválasztották a tisztikart és választmányi tagokat, a titkári állásra a lemondott Bartoniek Géza helyébe Radnay Jenőnét választották meg. A közgyűlésen is több ujabb adományt és alapítványt jelentettek be, többek között Vaszary Kolos herczegprimás 500 frtnyi ujabb adományát, Rökk Páltól 200 frtot, az első hazai takarékpénztártól 50 frtot, Wohl Jankától évi 10 frt járulékot stb. Az egyesület új alapszabályait felolvasták és beható vita után elfogadták. Tárgyalták az erdélyrészi kör jelentését és a kolozsvári otthon megalkotása tárgyában benyujtott folyamodványát is. Az erdélyrészi kör munkásságának

hire nagy lelkesültséget idézett elő a közgyűlésen. A körnek jegyzőkönyvi köszönetet szavaztak, s a kör beterjesztett alapszabályainak tárgyalását akkorra halasztották, ha az anyaegyesület alapszabályai a belügyminisztertől a jóváhagyási záradékkal ellátva visszaérkeznek. Ekkor egy bizottság, melybe az erdélyrészi kör képviselőt küld, tárgyalás alá veszi és az anyaegyesület alapszabályaival összhangzásba hozza az erdélyi kör alapszabályait. Érdekes vitát idézett elő a közgyűlésen Dorogsághyné Rapos Aranka buzgó választmányi tagnak a következő indítványa:

«Helyesnek tartanám, ha a közgyűlés tisztikara nem ugyanaz lenne a mely a választmányé, hanem választatnék az kizárólag a *rendes tagok* sorából. A közgyűlésen ne vinne a választmány vezérszerepet; tiszte ott csakis jelentés adás a felelősségéhez tartozó dolgokról, esetleg felvilágosítás adása lenne. Ez által elkerülnők azt, hogy a választmány működése felett maga a választmány mondjon ítéletet, köszönetet, dicséretet, — habár a közgyűlés nevében is. Másrészről elérnők azt, hogy az egyesület ügyei iránt nagyobb érdeklődést, több elevenséget keltenénk, több oldalu hozzászólásra adnánk alkalmat.

A választmány ne állana oly igen nagyszámu tagokból, most t. i. úgy tünik föl, mintha a választmányból kimaradottakra bántó hatásu lehetne a mellőztetés, holott említettem mód mellett azon megtisztelő előnyben részesülnek, hogy a választmány eljárása felett véleményezési jogukat nem csak használhatják, de kell is azt érvényesíteniök.

Kivánatos, hogy a közgy. figyelemmel legyen arra, miszerint a választmány tisztviselői és tagjai munkabíró elemek legyenek s köteleztessenek a reájuk bizott feladatok elvégzésére. A közgyűlés tisztviselői pedig a biráló, ellenőrző közeget képezzék.»

A választmány a közgyűlés végrehajtó közege s így attól várja el, hogy az általa hozott határozatokat jól foganatosítsa. A közgyűlés az indítványt jelen alakjában nem fogadta ugyan el, de módokról fog gondoskodni az érdeklődésnek valami megfelelő módon leendő felkeltésére és fokozására. A közgyűlés szokásos köszönetek megszavazásával s a tapintatos elnöknő éltetésével nyert befejezést.

*

A M. D. E. körei. Az egyesület körei mindenfelé nagy tevékenységet fejtenek ki az egyesület érdekében. *Az erdélyrészi kör kolozsvári hangversenye* fényesen sikerült és 500 frtot jövedelmezett. A *fiumei kör* e hó 6-án rendezte nagy sikerrel az évi első nyilvános előadását, melyen Gross Leopoldin ismertette az egyesület működését. A *győri kör* e hó 13-án tartotta alakuló gyűlését és *Szabadkán* is tervben van a kör megalakítása. A *budapesti tanitónői szakosztály* február 20-án tartotta havi felolvasó ülését, melyet Mokry Lenke és Zöllner Erzsi tanítónők művészi zongorajátéka fejezett be. Az egyetemi tanárok által az egyesület javára rendezett közérdekü előadások folyton zsúfolt teremben tartatnak, s mintegy 500 frt tiszta jövedelmet hajtanak. Szóval élet és elevenség a Dorothea egyesületben mindenfelé, a mi legbiztosabb záloga a haladásnak, a sikernek!

IRODALOM.

FRANCZIA OLVASÓKÖNYV a magyarországi felsőbb leányiskolák II., III. és IV. osztályai számára.

Összeállította *De Gerando Antonina*, a kolozsvári felsőbb leányiskola igazgatónője. — Ára fűzve 70 kr.

Ha De Gerando Antonina vállalkozik egy tankönyv egybeállítására, a ki a művész ambiciójával, lelkesedésével és idealizmusával él hivatásának, s e hivatása magaslatán állva, tizenöt év óta küzd hazánkban «szíve meleg értelmével» a nemzeti nőnevelés magasztos czéljaiért; a ki Páris legjobb társaságában növekedvén, oly széles körű irodalmi míveltségre tett szert, hogy e tekintetben hazánkban aligha akad párja: úgy meg lehetünk győződve, hogy meg vannak benne mindazon feltételek, melyek az ilyen vállalkozáshoz megkívántatnak: gazdag tájékozottság, megszűrődött irodalmi ízlés, mindenben megbízható kritikai érzék s hivatása szeretetétől átmelegített finom nevelői tapintat. — Nem gyártmány az ilyen kezekből kikerült tankönyv, hanem az amateur érdeklődésével, intelligenciájával összeválogatott becses gyűjtemény, egy kis irodalmi műcsarnok.

Ezen olvasókönyv nem akar mindenfélére oktatni. Egyedüli czélja: bepillantást nyújtani a serdülő ifjuságnak a franczia szépirodalom gazdag mezejére, megismertetni vele ezen nemzet szellemét különböző fázisaiban, felkölteni érdeklődését azon magasztos eszmék iránt, melyektől a franczia csak úgy, mint a magyar szív mindenkor erősebben megdobban: a haza, szabadság, jog és igazság mindörökre lelkesítő eszméitől, — hogy avatott kéz vezetése mellett ismerje fel a költői darabok egyes szépségeit, tartalmukban és alakjukban egyiránt, mert hiszen a míveltségnek egyik legfőbb áldása épen abban rejlik, hogy képesekké tesz mások szellemében gyönyörködnünk!

Az olvasmányok nincsenek ugyan osztályonkint három csoportra elkülönítve, de szerző előszavában jelzi, hogy körül-belől hányat gondol az egyes osztályokban kezeltetni; korszaki sorrendben sem csoportosítja szerző azokat, hanem a tanulók míveltségi fokozatához képest: «Egyszerűről összetettre, könnyűről a nehezebbre» elve szerint, a II. osztálynak szánt olvasási anyag könnyen felfogható tartalmú és irályú erkölcsi elbeszéléseket, levélkéket, rövid színdarabot, meséket, találós kérdést és költeményeket tartalmaz.

A III. osztály olvasmányai már Perrault, Le Sage, Florian, Fénélon, Corneille, Rousseau, Malherbe, Molière és La Fontaine tollából valók.

Lássuk az egyes darabokat.

1. Perrault «Hamupipőkéje.» — A kik ismerjük azt a költői bájt és elevenséget, melylyel P. szövi tündérmeséit, gyermekekké szeretnénk újra lenni, hogy átengedhessük hivő lelkünket e bohó illuziók édes igézetének.

2. Egy fejezet Le Sage «Gil Blas»-jából. Azon pillanatban ismerkedünk meg a pajkos jogászszal, a mint Salamancába menet, útközben becsapja őt hiúságáért egy melléje szegődött furfangos szélhámos, a ki jól megvacsorálván Gil Blas költségén, végre így búcsúzik el tőle: «Gil Blas uram, máskor óvatosabb legyen, s ne higyje el minden jött-ment hizelgőnek, hogy ön a világ nyolczadik csodája.»

3. Florian költői állatmeséje a tücsök és lepkéről.

4. «Antiope» Fénélon Télémaque-ból. — Ideálja egy jó háziasszonynak ez az Antiope, kiben egyesítve látjuk a női erények, szellem és kedvesség összeségét. Könnyű ilyent megálmodni, de nevelni ilyent!? Mindenesetre buzdító a leendő nőre nézve, ha ily mintaképpel megismerkedik tankönyvében.

5. Egy töredék Corneille «Cid»-jéből. — Gormas gróf arczúl üti Don Diegót kihívó, becsmérlő beszédeiért. A meggyalázott fia, Cid, ezért megöli párbajban Gormast, kinek leányát szereti. A még véres karddal kedveséhez rohan, hogy tőle viszont kérje a halált. És itt Corneille az ő ragyogó dialektikájával festi Jimenes tragikus vívódását, kinek szívében a kötelesség küzdelemre száll a szerelem heroizmusával, mely — Legouvé szerint — nem abban áll, hogy magunkat áldozzuk fel szerelmünknek, hanem szerelmünket áldozzuk fel kötelességünknek. Jimenes elűzi Rodrigot (Cid), kit életénél jobban szeret. — A mai kor gyermeke ezt a Corneille-féle, szinte emberfeletti lelki fennséget meg nem érti; az hasonló dilemmából öngyilkossággal menekül; ez sokkal könnyebb!

6. Egy gyakorlati becsű olvasmány abban ad útasítást, miként gyakorolhatjuk az emlékezés tehetségét csoportosítás, eszmetársítás által.

7. Rousseau magasztalja a gyalogútazás, a szabad kalandozás gyönyöreit és előnyeit a kocsin való útazás felett; a természet forró szeretetének gyengédségével és a rousseaui életfelfogás filozófiájával.

8. «Vigasztalás». Malherbe költeménye.

«Rose, elle a vécu ce que vivent les roses,
L'espace d'un matin.»

Így sóhajt fel a költő egy fiatal leány kora elhúnytából fakadó elégia mélabús hangján, és mélyen vallásos rezignácziója e vigasztaló, szép akkordban hal el:

«Vouloir ce que Dieu vent, est la seule science
Qui nous met en repos.»

9. Nehány jelenet Molière «Fösvényéből», melyben a nagy psychológus, kortársainak és kora erkölcsének ezen éles megfigyelője és alapos ismerője, csodás hűséggel, mesteri kézzel festi a zsugoriság e prototipját, tragikomikus félszegségeivel, kicsinyes önzésével, a mint háza népével egy vendégfogadás előkészületeit beszéli meg. Megjeleníttetik Jakab is, a mindenes, a ki megdöbbentő őszinteségével, egyenes szókimondásával, a mint kéri gazdáját, javuljon meg, mert végre is — *lovai* után őt szereti legjobban, — a darab egyik legrokonszenvesebb alakja.

10. «A földmíves és fiai» cz. mese La Fontainetől, a jellemzés e művészétől.

Az azután következő darabok, szerző véleménye szerint, a IV. osztálynak képezzék olvasási anyagát. Itt már Voltaire, Mme de Sévigné, Victor Hugo, Béranger, Michelet, Rouget de Lisle, Legouvé, Musset, Renan, Lamartine, George Sand, Edgar Quinet, André Chénier, Mme de Staël, Alex. Dumas, Coppé muzsájával ismerkedik meg a fiatal olvasó.

Kiemelem ezek közül:

1. Voltaire «Jeannot és Collin» című pompás elbeszélését, melynek satirikus alphangjához kellemes ellentétet képez a Collin szeretetreméltó egyéniségében kifejezett bensőség, lelki emelkedettség. A történet morálja különben: «Ne keressük a valódi boldogságot kicsinyes hiúságunk kielégítésében, hanem inkább a szerény visszavonúltság és szívjóság szelid örömeiben.»

Következik:

2. «Cosette babája», egy lap Hugo Victor «Nyomorult»-jaiból, lap, melyet lehetetlen könnyezés nélkül végigolvasni. A boldogtalan kis árva életébe egy váratlan, ragyogó napsúgár esik: Valjean, a regény főhőse, pompás babával ajándékozza meg őt, kivel senki sem törődik, a ki a szeretetről eddig mit sem tudott. Cosette meglepetése, öröme, boldogsága oly határtalan, hogy annak igaz kifejezésére valóban egy Hugo költői erejének egész geniálitása szükséges.

3. «Jacques», Béranger egyik legszebb népies balladája.

4. A «Marseillaise» és ennek eredetének története Michelet «Histoire de la révolution française» nagybecsű munkájából.

5. Noël leírja azt a hű ragaszkodást, melylyel egyes háziállatok, sőt még a méhek is viseltetnek szeretetteljes gondozóik iránt. Az ilyen szellemű czikkek nagy szolgálatára válhatnak az állatvédelem nemes czéljainak.

6. Hugo V. «Virág és pillangó», allegorikus szép költemény a csapodárságról.

7. Legouvé E. «60 év emlékei»-ben Lamartine nagy szívéről közöl egy megható vonást és sorait így végzi: «Mikor Lamartine másokat szenvedni látott, megfeledkezett saját gondjairól, hogy segítsen.» «Őrültség!» fogják mondani a praktikusok. Igenis őrültség, de olyan, mely bízvást elterjedhet az emberiség közt, *nem ragályos!*» — Mennyi maró gúny e kevés szóban!

8. Musset A. «Egy májusi éjjel» remek költeményéből az a töredék, melyben a pelikán önfeláldozása és a szíve vérével író költő sorsa közti művészi hasonlatot dalba foglalja.

9. Renan Ernőnek, az «Ecole de France» igazgatójának egy beszéde, melyet ezen intézet növendékeihez intéz a jutalomdíjak kiosztása alkalmával. Meg nem állhatom, hogy a felvilágosodás, a haladás e lángelméjű apostolának mondásaiból a következőket ne közöljem: «Önök szépnek fogják találni az életet, ha nem várnak tőle többet, mint a menynyit nyújtani képes. A boldogságnak csak egy alapja van: keresni a jót és igazat. Kerüljék korunknak legnagyobb bűnét, a közönyt, mely nem enged a jóságban, önzetlenségben és erényben hinnünk. — Higyjenek a jóban és szeressék azt. A rossz meddő. — Mindenféle társadalmi helyzet-

ben lesz módjuk tenni a jót, keresni az igazat és szolgálni, szeretni a hazát!»

10. George Sand kedves epizódot beszél el életéből. Arról az általa felnevelt madárpárról emlékszik meg, mely ott röpködött mindig körülötte, elkényeztette magát általa, bizalmaskodott vele, mialatt ő dolgozott, s miután szabadságával megajándékozá, még a kert fáiról is el-ellátogatott hozzá hívó hangjára.

11. Edgar Quinet a spanyol táncz jellemzetes szépségét festi délies en meleg színekben, plasztikusan.

12. Staëlné, ez a rendkívüli szellemi tehetségekkel megáldott asszony, a társalgás élvezetéről írván, többek között ezt mondja: «Tíz percznyi párisi csevegés több tényről, eszméről, képzetről és változó érzelemről, mint másutt három napi beszélgetés: és ezen tíz percz enyhít, ifjít és üdít. De hogy a társalgás valóban kedélyes legyen, szükséges, hogy jóindulatú légkörben érezzük magunkat; fesztelen vídámság kell hozzá minden utógondolat nélkül.»

13. Dumesnil tartalmas aforizmáiból, melyek az emberi szív szövevényének éles-szemű látnokára engednek következtetni, csak ezt az egyet idézem: «A nyilvános iskolák homlokzatára szeretném iratni: «Minden embernek meg van a maga tehetsége. Ti azért vagytok itt, hogy ébreszszétek azt fel benne.» Az iskolák fontossága nem abban áll, a mit tanítanak, mint inkább azon érzelmekben, melyeket életre keltenek.»

14. Töredék Lamartine «Jocelyn»-jéből, melynek komor melancholiája, a zárdai életben is folytatott tépelődés, belső meghasonlottság és halálvágy, — mintha Eötvösünk Karthausiájában találna visszhangra. A nyelvezete kimondhatatlanúl szép,

15. «A napkelte a Righin». Dumas fiától. Leírás, melyben a költő tolla a festőművész ecsetével versenyez; csupa színpompa, csupa verőfény ez a kép.

A könyv Lamartine «L'Isolement» című hangulatteljes költeményével nyeri méltó befejezését.

Ismertetésemből kitűnik tehát, hogy a könyv tartalma, elrendezése csak dícséretet érdemel; kevésbbé vagyok kielégítve külső kiállításával, a mennyiben a sok sajtóhiba folytonosan zavar a mű élvezésében. — Egy újabb kiadás mindenesetre ezt a hiányát is megszünteti e becses tankönyvnek, melyet ha végig olvas a növendék-leányka, belekóstol a múzsák Hippokrene-jébe, s minthogy «l'appétit vient en mangeant», — a javában felébred majd a vágy, előbbre hatolni az emberi szellem e csodavilágában, megértvén belőle, hogy az irodalmat ápoló művelt ember kettős életet él: egy hétköznapit, prózait, s egy intenziv eszményit, a midőn felemelkedve a költészet tiszta légkörébe, szívébe a szeretet és béke hangulata költözik s a zavartalan boldogság illuzióiról álmodozhatik.

«Istenem, mily szép is lehet belülről az az ég! Istenem, ha én egy kissé oda bepillanthatnék!» — fogjátok mondani kedves leánykák! — Nos, épen azért tanítottunk meg értelemmel olvasni, hogy kezetekbe adjuk kulcsát ezen sejtett menyországnak. Belepillanthattok, csak akarnotok kell odáig felszállni! «Szárnyas lelkeké a világ!» — mondja De Gerando Antonina.

Nemecskay Irma